

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

MAGİSTATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Baxşiyev Qəyyum Mehman

“Müasir dövrdə bankların kredit əməliyyatları”

Mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı : 060403, “Maliyyə”

İxtisaslaşma : MM130139, “Bank işi”

Elmi rəhbər : i.e.d. prof M. M. Bağirov

Bakı – 2017

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
FƏSİL I. KOMMERSIYA BANKLARINDA KREDIT SİYASƏTİNİN MƏZMUNU VƏ NƏZƏRİ KONSEPSİYALARI	8
1.1 Ölkəmizin iqtisadiyyatında bank sektorunun rolu və inkişaf istiqamətləri.....	8
1.2 Bankların kredit siyasəti və kredit əməliyyatlarının əhəmiyyəti.....	13
1.3 Banklarda kreditləşmə əməliyyatlarının təşkili.....	22
FƏSİL II. MÜASİR DÖVRDƏ BANKLARIN KREDİT ƏMƏLİYYATLARININ HÜQUQİ ƏSASLARI, TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	30
2.1 Bankların kredit əməliyyatlarının hüquqi əsasları.....	30
2.2 Bankın kredit əməliyyatlarının təhlili və qiymətləndirilməsi.....	38
FƏSİL III. KREDİT ƏMƏLİYYATLARININ MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN YOXLANILMASI VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTIQAMƏTLƏRİ..	48
3.1 Bankın kredit əməliyyatının auditi.....	48
3.2 Bankların kredit əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	60
Nəticə	67
Ədəbiyyat siyahısı.....	69
PE3IOME.....	71
Summary.....	73
Referat.....	75

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Bəşəriyyətin tarixi inkişaf mərhələsində banklar ölkələrin iqtisadiyyatından özünəməxsus rola malik olmuşdur. Belə ki banklar iqtisadi idarəetmə orqanı kimi xarakterizə olunaraq bazar münasibətləri şəraitində çoxsaylı əməliyyatları yerinə yetirən maliyyə bazarının subyekti kimi çıxış edir.

Bankların fəaliyyətinin çoxşaxəli olmasını, onların mahiyyətindən məzmun etibarilə geniş olmasına səbəb olur. Belə ki, bank hər şeydən əvvəl iqtisadi idarəetmə orqanı kimi xarakterizə edilir. Bankların iqtisadi idarəetmə orqanı kimi çıxış etməsinin də əsas səbəbi çox qədim dövrlərdə onların dövlət orqanlarına çevirməsi və banklar üzərində dövlət inhisarının olması ilə əlaqəlidir.

Bankların kredit siyasəti, müştərilərlə kreditləşmə ilə əlaqədar yerinə yetirdiyi tədbirlər sistemini özündə əks etdirir. Kredit siyasəti komməriya banklarında ümumilikdə kreditləşmə ilə əlaqədar bankın müxtəlif prinsip və məqsədlərinə, həmçinin komməriya banklarının qarşılmasına qoyduğu məqsədlərə nail olmaq üçün istifadə etdiyi maliyyə və digər alətləri özündə birləşdirir. Başqa sözlə, kredit siyasəti banklarda kreditləşmə ilə əlaqədar fəaliyyət göstərən şöbənin səmərəli fəaliyyətinin təşkili üçün ümumi qayda və prinsipləri, həmçinin bu istiqamətdə qərarların qəbul edilməsini özündə əks etdirir.

Kredit siyasətinin tərkib hissəsi hesab edilən kredit əməliyyatlarının mahiyyəti elə komməriya banklarında kredit sisteminin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Buna müvafiq olaraq kredit siyasətinin formalaşması, kreditləşmənin məqsədlərinin müəyyən edilməsindən asılı olaraq dəyişilir. Kreditləşmə əməliyyatlarının komməriya bankları tərəfindən yerinə yetirilməsi kredit siyasətinin ümumi məqsədi kimi çıxış edir. Müasir dövrdə kredit əməliyyatlarının tənzimlənməsi,

ümumilikdə, pul-kredit siyasətində qarşılıqlı əlaqəli formada həyata keçirilir. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, hər bir ölkədə kredit əməliyyatları sisteminin formalaşması həmin ölkədə pul kredit siyasətinin tələb və prinsiplərinə uyğun olaraq tənzimlənilir. Kreditləşmə əməliyyatları ölkə iqtisadiyyatın inkişafında olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir və müstəqillik əldə etdikdən sonra bu əhəmiyyət daha da artmışdır. Sadaladığımız bütün bu məsələlərə uyğun formada qeyd edə bilərik ki, tədqiqat işi olduqca aktual hesab edilir.

Tədqiqatın məqsədi və qarşıya qoyulan vəzifələr. Tədqiqat işinin əsas məqsədi müasir dövrdə ölkəmizdə tədqiqat işinin obyektinə üzrə kredit əməliyyatlarının təhlil edilməsi və kredit siyasətinin bank sektorunda fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar təkliflərin verilməsi təşkil edir. Qeyd etdiyimiz məqsədlərə uyğun formada tədqiqat işində müəyyən vəzifələri formalaşır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Bank sektoru üzrə kredit siyasətinin təhlili və kredit əməliyyatlarının bu siyasətin tərkib hissəsi kimi məzmununun öyrənilməsi ;
2. Bankların fəaliyyətində kredit əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində kompleks tədbirlər sisteminin hazırlanması ;
3. Banklarda kreditləşmə əməliyyatlarının təşkilinin əsas istiqamətləri ;
4. Kredit əməliyyatlarının müasir vəziyyətinin təhlili ;
5. Kreditləşmə əməliyyatlarının hüquqi bazasının təhlili ;

Tədqiqatın obyektinə və predmetinə. Tədqiqat işinin obyektinə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən kommersiya bankları Azərbaycan Beynəlxalq Bankı, , Azər-Türk Bank təşkil edir. Predmetinə isə kommersiya banklarının kreditləşmə əməliyyatlarının həyata keçirilməsi və bu fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi ilə

əlaqədardır yerinə yetirdikləri tədbirlər sistemi və bu fəaliyyətin əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsası. Dissertasiya işinin nəzəri metodoloji əsasını Azərbaycanda bank sisteminin yaranmasının nəzəri metodoloji əsasları, kredit sisteminin formalaşması və buna müvafiq olaraq kredit əməliyyatlarından təşəkkülü ilə əlaqədar müxtəlif iqtisadçılar, xarici və yerli mütəxəssislərin fikirləri təşkil edir. Dissertasiya işinin tədqiq edilməsi zamanı ümumiləşdirmə, statistik təhlil, müqayisə , analiz və bir sıra metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya mənbəyi. Dissertasiya işində müxtəlif yerli və xarici ədəbiyyatlardan, həmçinin tədqiqat işinə uyğun olaraq Azərbaycan Beynəlxalq Bankı, Azər- Türk Bank üzrə hesabatlardan , Mərkəzi Bankı, eləcə də digər xarici təcrübə ilə əlaqədar dövlətlərin mərkəzi bankları ilə uyğun internet saytlarından və müxtəlif ədəbiyyatlardan həmçinin Azərbaycanda bank sistemi ilə əlaqədar qəbul edilən qanunvericilik aktlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işində tədqiq edilən müxtəlif bölmələr üzrə ümumiləşdirilmiş fikirləri əldə edilmiş və bunlara uyğun olaraq bir sıra təkliflər hazırlamışdır. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- kreditləşmə əməliyyatlarının səmərəli formadan həyatı keçirilməsi istiqamətində müxtəlif təkliflər verilmişdir ;
- Azərbaycanda bank sistemi və kredit fəaliyyəti ilə əlaqədar müxtəlif dövrlər ərzində qəbul edilən qanunlar müasir dövr üzrə kredit əməliyyatlarının tətbiqi ilə qarşılıqlı formada təhlil edilərək bu istiqamətdə qanunvericilikdə mövcud çatışmazlıqların aradan qaldırılması ilə əlaqədar tövsiyələrin verilmişdir ;

- Kommersiya banklarının aktiv fəaliyyəti üzrə nəzarət mexanizminin gücləndirilməsi və bu istiqamətdə bank əməliyyatlarının daha da təkmilləşdirilməsi təklifləri irəli sürülmüşdür.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, müxtəlif bölmələrində əks olunan məsələləri kommersiya banklarının fəaliyyətinin daha səmərəli formada təşkil olunmasından və kreditləşmə əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi üzrə nöqsanların aradan qaldırılması üzrə mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 7 paragraf, nəticə və təklif, ədəbiyyat siyahısı, istinad edilən mənbələrdən ibarətdir. Tədqiqat işinin quruluşu aşağıdakı kimidir :

1-ci fəsildə ümumilikdə, bank sisteminin tarixi dövr ərzində yaranmasına nəzəri metodoloji əsasları şərh edilmiş və ya Azərbaycanda bank sisteminin müstəqillik dövründə və sovet dövründə mövcud vəziyyəti təhlil edilərək bank sektorunun inkişaf istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş və bank sistemi üzrə kreditləşmə əməliyyatları haqqında məlumatlar verilmişdir.

“Müasir dövrdə bankların kredit əməliyyatlarının hüquqi əsasları, təhlili və qiymətləndirilməsi” fəslində kommersiya banklarında kredit siyasətinin hüquqi bazası və bu sahə üzrə Azərbaycanda qəbul edilən normativ hüquqi aktlar , tədqiqat işinin obyektləri üzrə Azərbaycan Beynəlxalq Bankı, Azər- Türk Bank üzrə kreditləşmə əməliyyatlarının təhlili aparılmış və bankların fəaliyyəti ilə əlaqədar ümumilikdən kredit əməliyyatlarının qiymətləndirilməsi prosesləri analiz edilmişdir. .

“. Kredit əməliyyatlarının müasir vəziyyətinin yoxlanılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri” adlı üçüncü fəsildə isə kredit əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi və

əhalinin tələbatlarına uyğun əməliyyatların təklif edilməsi ilə əlaqədar müxtəlif məsələlər şərh edilmişdir.

FƏSİL I. KOMMERSIYA BANKLARINDA KREDIT SİYASƏTİNİN MƏZMUNU VƏ NƏZƏRİ KONSEPSİYALARI

1.1. Ölkəmizin iqtisadiyyatında bank sektorunun rolu və inkişaf istiqamətləri

Ölkəmizdə bank sektorunun rolundan bəhs etməzdən əvvəl ilk öncə bankların yaranma tarixinə nəzər salaq. Bank sistemi çox qədim zamanlardan müxtəlif iqtisadçıların və alimlərin şərhlərinə əsasən, pulun formalaşdığı dövrlərdən etibarən yaranmış və dövlətlərin iqtisadiyyatının qan-damar sistemini təşkil etmişdir. Tarixi dövr ərzində müxtəlif alimlər və eləcə də iqtisadçılar bank işi ilə əlaqədar fikirlərin çoxluğu bu sahənin nə dərəcədə çoxşaxəli olduğunu bəhs edir. Bankların yaranmasının zəruriliyi insanların pul resurslarına olan ehtiyaclarının ödənilməsi və əllərində olan vəsaitlərin cəlb edilməsi, həmçinin müxtəlif mübadilə əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Tədqiqatçıların nəticələrinə əsasən, bankların formalaşma tarixi 2000 il əvvələ qədər gedib çıxır. Xüsusilə də qədim dövrdə Yunanıstanda və Babilistanda sələmçiliklə məşğul olan tacirlərin bu fəaliyyəti, eləcə də müxtəlif pul, qiymətli metalları borc verməsi, əmanətə qoyulması və s. formada həyata keçirilirdi. Banklar sadəcə olaraq, əhalinin vəsaitlərinin cəlb edilməsi və onlara borc verməsi ilə deyil, zaman keçdikcə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri üzrə bir sıra əməliyyatları yerinə yetirməyə başladı.

Müasir dövrdə hər bir dövlətin iqtisadi inkişafının əsas səbəblərindən biri kimi bank sektoru çıxış edir. Bank sektorunun inkişafı isə hər bir ölkədə ümumilikdə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri üzrə bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi, bu istiqamətdə qanunvericilik bazasının formalaşması zamanı investisiya mühiti, vergi şərtlərindən asılı olaraq dəyişir. Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, bu sektorun inkişafında əsas məqsəd səmərəliyin əldə olunması ilə əlaqədar sabitliyin yüksəldilməsi istiqamətində fəaliyyətin təşkil edilməsidir. Dövlətləri tərəfindən həyata keçirilən müxtəlif sosial iqtisadi inkişaf proqramlarının tərkibinə bank sektoru üzrə islahatların dərinləşməsi və bu istiqamətdə rəqabət üstünlüyünün əldə edilməsi kimi məsələlər də aid edilir. Bankların fəaliyyətinin çoxşaxəli olmasını, onların mahiyyətindən məzmun etibarilə geniş olmasına səbəb olur. Belə ki, bank hər şeydən əvvəl iqtisadi idarəetmə orqanı kimi xarakterizə edilir. Bankların iqtisadi idarəetmə orqanı kimi çıxış etməsinin də əsas səbəbi çox qədim dövrlərdə onların dövlət orqanlarına çevirməsi və banklar üzərində dövlət inhisarının olması ilə əlaqəlidir. Qədim dövrlərdə bankların idarəetmə orqanı kimi mərkəzi idarəetmə sisteminin tərkib hissəsi hesab edirsə, daha da sonradan bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar bu xüsusiyyətlər tamamilə dəyişmiş və yeni xarakter kəsb etmişdir.

Bank sektoru hər bir ölkədə iqtisadi sistemin tərkib hissəsi olduğu üçün onların fəaliyyətinə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində, eləcə də istehsal, istehlak və sair proseslərlə qarşılıqlı əlaqə şəklində nəzər yetirmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkədə bank sisteminin mövcudluğu haqqında o zaman bəhs etmək olar ki, burada fəaliyyət göstərən və geniş və müxtəlif əməliyyatları icra edən və kommersiya bankları və eləcə də müxtəlif kredit təşkilatları mövcud olsun. Buna uyğun olaraq banklar iqtisadiyyatın subyektləri kimi bir çox mühüm vəzifələr icra

edirlər və onlar icra etdikləri bu vəzifələrlə iqtisadiyyatın mühüm və zəruri əhəmiyyət kəsb edən məsələlərin həllində vacib rol oynayırlar.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra bazar iqtisadiyyatına keçidin ilk illərində Azərbaycanda müxtəlif islahatların tətbiq olunduğu sahələrdən biri də bank sektoru idi. Belə ki, Azərbaycanda həyata keçirilən islahatlar, ümumilikdə bu sahənin rolunu ölkəmizdə daha da artırdı və bu sahə bazar iqtisadiyyatının ayrılmaz bir hissəsinə çevrildi. Bankların fəaliyyətinin çoxşaxəliliyini və iqtisadiyyatdakı rolunu nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, bu sahədə baş verə biləcək hər hansı bir nöqsanı iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə də təsir göstərir. Müstəqillik əldə etdikdən sonra pul-kredit münasibətlərinin tənzimlənməsi bank sektorunun formalaşması ilə əlaqədar bu istiqamətdə qəbul edilən qanunlar eləcə də ikipilləli bank sisteminin formalaşması və ümumilikdə yerinə yetirilən islahatlar bank sektorunun inkişafına təkan verdi. Xüsusilə, “Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı haqqında” və “Banklar və bank fəaliyyəti” haqqında qanunlarının qəbul edilməsi ölkəmizdə bu sahənin tənzimlənməsində mühüm rol oynadı.

Azərbaycanda bank sisteminin birinci pilləsini Mərkəzi Bank və ikinci pilləsini isə kommersiya bankları təşkil edir. Ölkənin vahid bank olan Mərkəzi Bankın 2009-cu ilə qədər Milli bank adı altında fəaliyyət göstərirdi. Mərkəzi Bankda Azərbaycanda maliyyə sistemi üzrə çox mühüm hüquqlara malik ödəniş vasitəsi olan kağız və metal pulun emissiyası və eləcə də onların tədavülə buraxılması və çıxarılması, həmçinin bu sahə üzrə banklar bankı adı altında sərbəst fəaliyyət göstərən bir qurum kimi bank sisteminin dayaq funksiyası rolunu oynayır. Ölkədə bank sektoru üzrə olan maliyyə sistemində sabitliyin təmin olunmasının üzr funksiyaları icra edən Mərkəzi Bank özünün normativ aktları müstəqil formada hazırlayaraq həmin sənədlərin rəsmi formada reyestrini aparır.

Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində bankların yeni xarakter kəsb etməsinin əsas səbəbi onların müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə yeni sahələrin formalaşması ilə əlaqədar yerinə yetirdiyi çoxsaylı əməliyyatlarla əlaqəlidir. Yerinə yetirilən əməliyyatların sayının çoxluğu və ümumilikdə kommersion banklarının iqtisadiyyatdakı rolunu nəzərə alaraq və onların iqtisadi subyektlər kimi müxtəlif idarəetmə funksiyalarının yerinə yetirdiklərini söyləyə bilərik. Bu idarəetmə funksiyaları isə əsasən pul vəsaitlərinin idarə edilməsi ilə bağlıdır. Yeni xidmət növlərinin formalaşması, bankları, fiziki və hüquqi şəxslərə standart əməliyyatları ilə yanaşı, müxtəlif məsləhət konsaltinq xidmətləri əmlak üzrə broker xidmətləri, yəni ümumilikdə, qiymətli kağızların qoyuluşu üzrə broker və müxtəlif təyinatlı xidmətlərin göstərməsi ilə nəticələnmişdir. Kommersion bankları tərəfindən yerinə yetirilən bütün xidmətlərdə rəqabətin səviyyəsi və eləcə də dünya standartları çərçivəsində xidmətin göstərilməsi hər bir kommersion bankının məqsədlərindən tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Rəqabət qabiliyyəti xidmətləri təqdim etmək tələbatı kommersion banklarını yeni xidmətləri axtarıb və bu xidmətləri münasib qiymətlərlə, fiziki və hüquqi şəxslərə təqdim etməyə sövq edir. Bütün bu proseslər nəticədə rəqabətin kəskinləşməsinə səbəb olaraq əlavə xərclər tələb edir.

Ölkəmizdə 2013-cü ildə qeyri-neft sektorunda fəallığın müşahidə edilməsi, bank sektorunda da öz təsirini göstərdi. Xüsusilə də bu il ərzində Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilən müxtəlif tədbirlər və maliyyə sabitliyinin qorunmasına və maliyyə dayanıqlığının sağlamlaşdırılması istiqamətində mühüm rol oynadı. Bu dövrdə Azərbaycanda bank sektoru üzrə maliyyə dəyərini daha da artırmış və ümumilikdə ölkə üzrə qeyri-neft sektorunun ümumi daxili məhsula nisbətində bank aktivləri 70%, iqtisadiyyat üzrə kredit qoyuluşları 52%, əmanətlər isə 22% təşkil etmişdir. Bu il ərzində bank sektorunun inkişafı üzrə müxtəlif infrastruktur

tədbirləri yerinə yetirilmişdir və bu tədbirlər nəticəsində ölkəmizdə kommertiya bankları xarici investorlar üçün öz cəlbediciliyini qoruyub saxlamışdır. Buna əsasən, Azərbaycanda xarici bankların yerli filialları da öz fəaliyyətlərini uğurla yerinə yetirmişlər.

Bank sektorunun özünəməxsus xüsusiyyəti onun özünə aid etdiyi elementləri ilə müəyyən edilir. Bu istiqamətdə bank sektorunun formalaşması və inkişafı sadəcə olaraq, özünü onun müəyyənləşdirdiyi elementlərlə deyil, bu elementlərin qarşılıqlı əlaqəsindən də asılıdır. Ölkəmizdə bank sektorunun formalaşması və inkişafına təsir edən bu elementlərə nəzər salsaq, hər şeydən əvvəl ictimai və iqtisadi qaydalarının bank sisteminin fəaliyyətinə təsirini qeyd etmək zəruri hesab edilərdi. Bank sektorunun inkişafının qaydalar formasından təmin edilməsinin əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, kommertiya banklarının fəaliyyəti əgər qanunvericilik bazasında normativ sənədlər vasitəsilə təmin edilməzsə, bu zaman cəmiyyətdə bank sektoruna olan inamı itər. Belə olduqda isə, bankların fiziki və hüquqi şəxslərin sərbəst pul vəsaitlərini cəlb edərək, ondan müxtəlif məqsədlər və eləcə də, kreditləmə əməliyyatları üçün istifadə edə bilməzlər.

Bank sistemini daima dinamik vəziyyətdə olması və inkişafı onun müxtəlif dövrlər ərzində inkişafını təmin edən əsas elementi kimi çıxış edir. Azərbaycanda bank sisteminin tarixinə nəzər salsaq görə bilərik, müstəqillik dövründən sonrakı illərdə kiçik kapitalla xeyli sayda kommertiya bankı yaranmışdır. Yaradılan banklar Mərkəzi Bankla və eləcədə digər kommertiya bankları ilə mütəmadi əlaqələr quraraq öz fəaliyyətlərini davam etdirmişlər. Bu istiqamətdə bankları həm öz aralarında, bank birlikləri ittifaqları formasında fəaliyyət göstərə bilərlər.

Kommertiya bankları arasında rəqabət bank sektorunun inkişafına təsir göstərən əsas amillərdən hesab edir. Belə ki, bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində

Ölkəmizdə müxtəlif bankların yaranması və onların hər birinin müştəri cəlb etmək uğrunda mübarizəsi kommersiya banklarının göstərdikləri xidmətlərin keyfiyyətindən və eləcə də qiymətlərindən həmçinin növlərindən asılı olaraq dəyişir. Rəqabətli bank sisteminin inkişafına təkan verməklə yanaşı kommersiya banklarının fəaliyyətini stimullaşdıraraq onları əhalinin tələbatlarına uyğun xidmətlər təklif etməyə sövq edir.

Bank sektorunun əsas vəzifələrindən biri də əhalinin əmanətlərinin cəlb edilməsi üzrə fəaliyyətin təşkil olunması ilə bağlıdır. Kommersiya banklarına əmanətlərin cəlb olunmasına əsas xüsusiyyətləri, əhalinin iqtisadi subyektlərə olan inamı ümumilikdə gəlirlərini artırmaq istəyi ilə əlaqəlidir. Əhali öz əmanətlərini bu banklar yerləşdirilməmişdən öncə müxtəlif kommersiya banklarının bu istiqamətdə təklif etdiyi şərtlərə nəzər yetirirlər. . Bu şərtlərin içərisində bankın bazardakı mövqeyi və eləcə də, təklif etdikləri xidmətlərin keyfiyyəti, cəlb etdiyi əmanətlər üzrə faiz dərəcəsi və bank tərəfindən əhaliyə təklif edilən xidmətlərin keyfiyyət və qiymətlərinə uyğunluğu Zehni əhəmiyyət kəsb edir.

Müasir dövrdə kommersiya banklarının əhalini əmanətçilərinə müəyyən etdiyi faiz dərəcəsi müstəqil formada banklar tərəfindən yerinə yetirilsə də, bu faiz dərəcəsinin müəyyənləşdirilməsinə bir sıra amillər təsir göstərir. Ölkəmizdə kommersiya bankları məhz faiz dərəcələrinin müəyyən edərkən əsas olaraq 2 amili nəzərə almalıdırlar.

1. Kommersiya Bankının müəyyən etdiyi faiz dərəcəsinin müştərilər üçün onun cəlbediciliyi ;

2. Kommersiya Bankının faiz dərəcələrinin müəyyənləşdirməklə əlaqədar yerinə yetirdiyi siyasi, ya da onu passiv və aktiv əməliyyatları üzrə faiz marjasının aşağı həddi səviyyəsində olmalıdır.

1.2. Bankların kredit siyasəti və kredit əməliyyatlarının əhəmiyyəti

Bankların kredit siyasəti, müştərilərlə kreditləşmə ilə əlaqədar yerinə yetirdiyi tədbirlər sistemini özündə əks etdirir. Kredit siyasəti kommersiya banklarında ümumilikdə kreditləşmə ilə əlaqədar bankın müxtəlif prinsip və məqsədlərinə, həmçinin kommersiya banklarının qarşılıqlarına qoyduğu məqsədlərə nail olmaq üçün istifadə etdiyi maliyyə və digər alətləri özündə birləşdirir. Başqa sözlə, kredit siyasəti banklarda kreditləşmə ilə əlaqədar fəaliyyət göstərən şöbənin səmərəli fəaliyyətinin təşkili üçün ümumi qayda və prinsipləri, həmçinin bu istiqamətdə qərarların qəbul edilməsini özündə əks etdirir.

Müasir dövrdə pul kredit siyasəti, bankların ümumi siyasətinin tərkib hissəsi kimi çıxış edərək, özündə bir sıra əlamətləri birləşdirir. Bu əlamətlərə aşağıdakılar aiddir :

1. Əmanət siyasəti ;
2. Faiz dərəcəsi siyasəti ;
3. Kommersiya Bankının risklərin idarə edilməsi ilə əlaqədar həyata keçirdiyi siyasət ;
4. Kredit sisteminin düzgün formada təşkili ilə bağlı kredit siyasəti ;

5. Müxtəlif bank əməliyyatlarının icrası üzrə kommersiya banklar tərəfindən yerinə yetirilən siyasət ;

Sadaladığımız bu siyasətlər ümumilikdə bank siyasətinin tərkib hissəsi olub fiziki şəxslərlə iş və yaxud da ki, korporativ müştərilərlə iş üzrə siyasəti və eləcə də müxtəlif müəssisələrlə qarşılıqlı əlaqəni əks etdirir. Kredit siyasətinin başlıca xüsusiyyəti onun kreditin hərəkəti ilə əlaqəli olmasıdır. Belə olduqda isə kredit siyasətinin özünə aid etdiyi məqsəd bank siyasətinin də əsas məqsədinə çevrilir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, kredit siyasətinin əsas məqsədi əhalinin pul vəsaitlərinin cəlb edilməsi və kommersiya bankında yerləşdirilməsinə müvafiq olaraq mənfəətin əldə edilməsi, həmçinin kommersiya bankına maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi və göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması istiqamətində bankın inkişafıdır. Bu siyasət kredit həm də bank siyasətinin tərkib hissəsi olaraq kredit prosesinin təşkili ilə əlaqədar strategiya və taktikana özündə ifadə edir. İnzibati amirlik sistemindən fərqli olaraq, bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində pul kredit siyasəti ümumdövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. . İnzibati amirlik sistemində kommersiya banklarının həyata keçirdiyi siyasəti müştərilərin tələbatlarını nəzərə almadan, sadəcə, mikroiqtsadi səviyyədir tədqiq edilirdi. Lakin bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində banklarda vahid pul kredit siyasəti mövcud deyildir. Hər bir bank özünün fərdi kredit siyasətini müəyyənləşdirərək, buna müvafiq olaraq öz strategiya və taktikasına əsasən siyasətini yerinə yetirir.

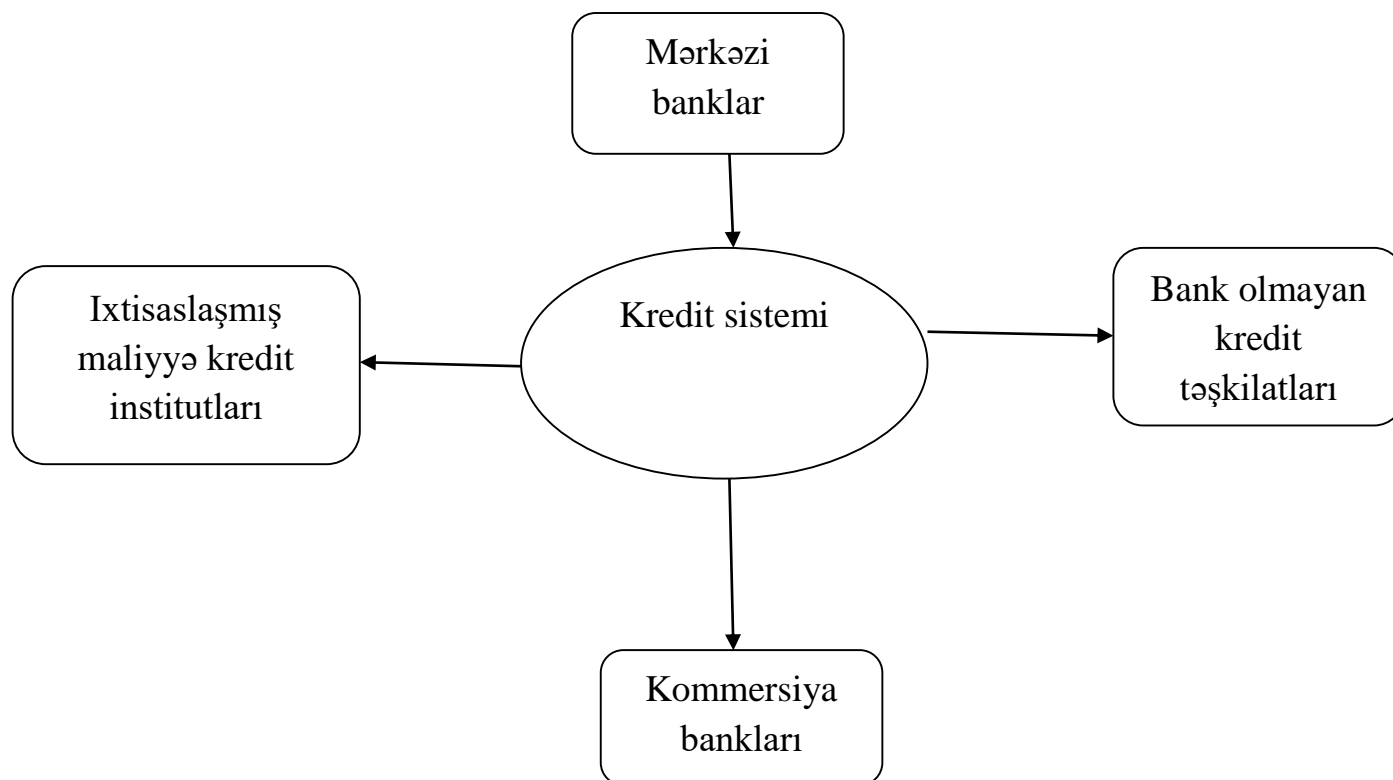
Kommersiya banklarında kredit sisteminin formalaşması zamanı bu istiqamətdə ümumi prinsiplərə əməl edilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunun əsas səbəblərindən biri ondan ibarətdir ki, kredit siyasətinin ümumi prinsipləri öz fəaliyyətin məzmununu təcəssümü kimi çıxış edir və ya Mərkəzi Bankın bu istiqamətdə apardığı kredit siyasəti kommersiya banklarının kredit siyasəti ilə eyni olan prinsiplərlə üst-üstə düşüb. Bu istiqamətdə kredit siyasətinin əsas prinsipləri

rentabellilik , gəlirlilik, etibarlılıq və sair amillər qismində çıxış edir. Kredit siyasəti prinsipləri bir-biri ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqədə olub, bu prinsiplərdən hər hansı birinin pozulması, digərlərinin də fəaliyyətinin pozulmasına səbəb olur. Məhz kredit siyasətinin prinsiplərini, bu formada qarşılıqlı əlaqəsi, kommersiya banklarının elementlərini vəhdət şəkilində təhlil edilməsini zəruri hala çevirir. Bu zaman kommersiya bankları kredit siyasətinin bütün elementləri üzrə fəaliyyətin düzgün formada təşkil olunması üçün optimal qərarların qəbul edilməsində müvafiq olaraq bank müxtəlif şöbələri arasında qarşılıqlı əlaqədən istifadə etməlidirlər.

Müasir dövrdə kredit prosesinin təşkili üçün əsas yaradan kredit siyasətinin işlənilib hazırlanması, kreditin səmərəli idarə edilməsiniün tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Bu siyasətin düzgün formada idarəsi isə kreditləşmə prosesinin həyata keçirilməsində məsul olan bank işçilərinin bu istiqamətdə fəaliyyəti və obyektiv standart parametrlərlə müəyyənləşdirilir.

Müxtəlif ədəbiyyatlarda kredit siyasəti, bankın qəbul etdiyi ümumi kredit münasibətlərinin yerinə yetirilməsi və buna müvafiq olaraq, müxtəlif kredit əməliyyatlarının göstərilməsini əhatə edir. Buna müvafiq olaraq kredit münasibətlərinin miqyas və fəaliyyət dairəsi maddə müxtəlif kommersiya banklarında genişləndikcə və yeni bank xidmətləri yarandıqca yerinə yetirilən kredit əməliyyatlarında istiqamətləri genişlənir. Kredit münasibətlərinin inkişafı və kredit xidmətlərin da bankların xarici təcrübəyə istifadə etməsi, ə eləcə də elmi texniki inteqrasiya formalarının yaranması prosesi kommersiya banklarından biri bank xidmətləri formalaşmasını zəruri etmişdir. Xüsusilə də inkişaf etmiş ölkələrdə kredit əməliyyatlarının genişliyini nəzərə alaraq kredit münasibətləri kifayət qədər mürəkkəb və çoxşaxəlidir.

Sxem 1.1. İnkişaf etmiş ölkələrin kredit sistemi

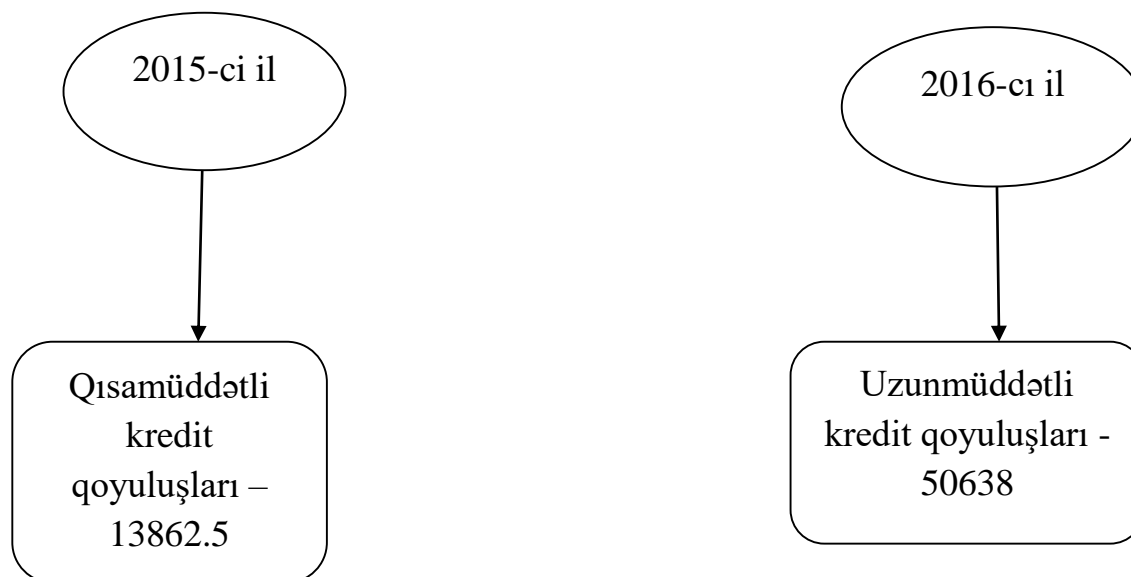

Mənbə : Hacızadə Sənan azərbaycan Respublikasında kredit sisteminin təkmilləşdirilməsi məsələləri “ iq.üz.fə.do.al.də.al.üç.tə.ed.dis Bakı, 2010, səh 35

Kredit siyasətinin tərkib hissəsi hesab edilən kredit əməliyyatlarının mahiyyəti elə kommersiya banklarında kredit sisteminin özünü təşkil edir. Buna müvafiq olaraq kredit siyasətinin formalaşması, kreditləşmənin məqsədlərinin müəyyən edilməsindən asılı olaraq dəyişilir. Kreditləşmə əməliyyatlarının kommersiya bankları tərəfindən yerinə yetirilməsi kredit siyasətinin ümumi məqsədi kimi çıxış edir.

Ölkəmizdə son illər üzrə kredit qoyuluşlarının dinamikasına qısamüddətli və uzunmüddətli kreditlər üzrə nəzər salaq :

Sxem 1.2. İqtisadiyyata kredit qoyuluşları (mln, manat)

Mənbə https://www.cbar.az/assets/4021/NEW_BULLETEN_-12-2015_AZERI_OK.pdf

Müasir dövrdə kommersiya banklar tərəfindən kreditləşmənin növündən asılı olmayaraq, kredit bölmələrin təşkilati strukturu yaranır. Hər bir kommersiya bankında bu strukturun fəaliyyət mexanizmi kreditləşmədə istifadə edilən bir sıra amillərdən, o cümlədən bankların və ərazi strukturundan və kreditləşmə üzrə verdiyi kreditlərin həcmindən asılı olaraq dəyişilir. Buna müvafiq olaraq bank təcrübəsində kredit prosesi üzrə təşkilati quruluşun bir neçə modeli mövcuddur ki, bu model üzrə nisbətən kiçik banklarda kreditləşmə əməliyyatları üzrə şöbələrin təşkilati quruluşuna iri banklardan daha sadə quruluşa malikdir. Müvafiq olaraq, nisbətən kiçik kommersiya banklarında bankların kredit şöbələri, adətən kredit komitəsi nəzdində kredit şöbəsi, Hüquq şöbəsi və təhlükəsizlik

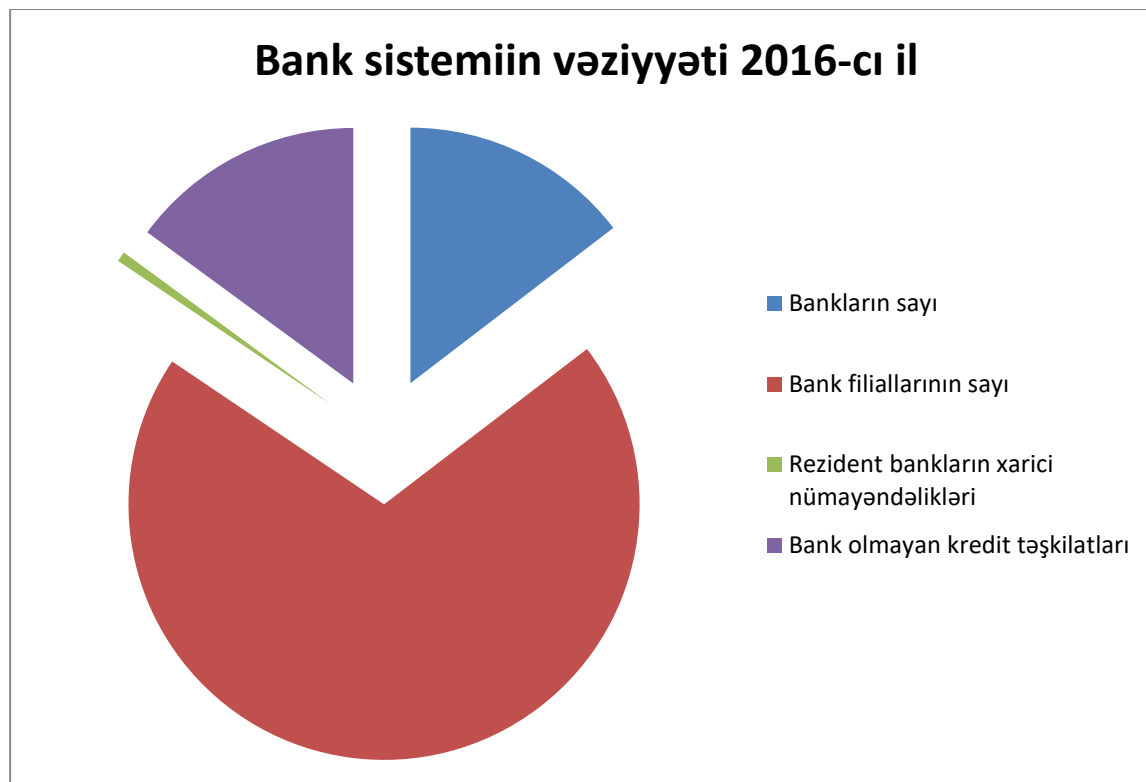
xidmətindən ibarət olur. Lakin iri banklarda isə kredit idarəsinin strukturu hüquq şöbəsi və kredit şöbəsi ilə yanaşı digər strukturlarla da əlaqəli olur. Bu strukturları aşağıdakılardır

1. Kredit idarəsi tərkibində ayrı-ayrı filiallar ;
2. Filialın Kredit Komitəsi ;
3. Filialın kredit şöbəsi ;
4. Girov şöbəsi ;
5. İqtisadi müdafiə xidməti ;

Banklar kredit əməliyyatları üzrə fəaliyyət zamanı faiz dərəcələrini, komisiyon haqların miqdarını sərbəst formada təyin edirlər. Bu zaman bankın faiz siyasəti vasitəsilə kredit verməklə bağlı qərar müəyyən edir. Faiz siyasəti sayəsində iqtisadi inkişafın optimal templərini təmin olunması yönəlmiş tədbirləri özündə əks etdirir. Kommersiya bankları tərəfindən yeni kredit əməliyyatları zamanı yerinə yetirən faiz siyasəti, bankın faiz dərəcələrinin tənzimlənməsi ilə əlaqəli kredit əməliyyatlarının inkişafının təmin olunması istiqamətində strategiya və taktikasını özündə birləşdirir. Kredit əməliyyatları üzrə kommersiya bankı tərəfindən müəyyən edilən faiz siyasəti digər xidmətlər üzrə təyin edilən faiz siyasəti ilə qarşılıqlı əlaqədə olur. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, faiz siyasəti əsasən, bu 2 siyasətin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Faiz siyasəti kommersiya banklarının ümumi faiz siyasəti üzrə fəaliyyətinin tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, kredit siyasətinin tərkibinə aid edilir.

Bu il üzrə Azərbaycanda bank sisteminin vəziyyətinə nəzər salmaq.

Diaqram 1.1. Azərbaycan bank sisteminin vəziyyəti 2016-cı il¹

Bankların sayı	33
Bank filiallarının sayı	568
Rezident bankların xarici nümayəndəlikləri	23
Bank olmayan kredit təşkilatları	160

Ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində bank sistemi üzrə fəaliyyətin tamamilə dəyişməsi faiz siyasəti təsir etdi. Belə ki, kommersion banklar tərəfindən faiz dərəcələri müəyyən edilən zaman bir sıra məsələlər Banklar da diqqət mərkəzində saxlanır. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

¹ Əsgərova Reyhan "Azərbaycan Respublikasında pul kredit siyasətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri" iq.üz.el.na.al.üş.tə.ed.dis Bakı, 2005 səh 72

1. Inflyasiya məsələləri ;
2. Kommersiya banklar tərəfindən müəyyən edilən faiz dərəcələrinə dövlət tərəfindən nəzarəti və tənzimlənmənin tətbiq edilməsi ;
3. Kommersiya banklarının mənfəətliliyi ;
4. Rəqabət mübarizəsi və banklar tərəfindən rəqabət qabiliyyəti xidmətlərin təklif edilməsi ;
5. Kredit əməliyyatlarının risk səviyyəsi ;
6. Kreditləşmə prosesinin rəsmiləşdirildiyi müştərinin krediti ödəmə qabiliyyəti ;
7. Tələb və təklifin nisbəti ;

Faiz dərəcəsinə təsir edən amillər içərisində ümumi və xüsusi amillər də. öz növbəsində ölkədə baş verən proseslərlə əlaqəli ümumi iqtisadi amilləri və bu amillərin maliyyə kredit sahəsinə təsirini xüsusi amillər isə. bankın öz fəaliyyətindən yaranan xüsusi situasiyaları əks etdirir. Ümumilikdə kommersiya banklarında optimal faiz siyasətinin formalaşması zamanı bir sıra prinsiplərə əməl olunması bankların kredit əməliyyatlarını daha səmərəli formada yerinə yetirilməsinə şərait yaradır. Bu prinsiplər aşağıdakı məsələlərin diqqət mərkəzində saxlamağı tələb edir.

- ✓ Banklar tərəfindən müəyyən edilən faiz dərəcəsi müştərilərin kredit resurslarına olan tələbatından asılı olaraq dəyişilir.
- ✓ Faiz siyasəti tətbiq edilən zaman bank fəaliyyətinin digər sahələrinə də təsir dərəcəsinin olduğunu nəzərə alaraq bu istiqamətdə gəlir səviyyəsinin də. nəzərə alınmalıdır.
- ✓ Faiz dərəcəsi, ümumilikdə makroiqtisadi amillərin təsirini həmçinin bu bazarda resursların qiymətinə adekvat olmalıdır.

Bununla yanaşı, kommersiya bankları tərəfindən cəlb olunmuş vəsaitlərə nəzər salaq :

Diagram 1.2. Əhalidən cəlb olunmuş vəsaitlər, Bank Standart (2015-2016)

Mənbə : Bağırov M.M “Banklar və bank əməliyyatları”, Bakı, 2003, səh 126

Diagrama əsasən qeyd edə bilərik ki, xüsusilə 2015-2016-cı illər üzrə Bank Standart tərəfindən cəlb olunmuş vəsaitlərin çəkisi daha da artmış, əhali digər illərdən fərqli olaraq öz vəsaitlərini banklarda yerləşdirməyə daha çox üstünlük vermişdir.

1.3 Banklarda kreditləşmə əməliyyatlarının təşkili

Kreditləşmə əməliyyatlarından bəhs etməzdən öncə kredit haqqında məlumat vermək məqsədəuyğun olardı. Kredit sözü latınca tərcümədə “etibar edirəm” mənasını ifadə edib, qaytarılmaq və faiz ödənilmək şərti ilə, verilən borca deyilir. Kredit ilk dəfə Misirdə və Babilistanda formalaşmış etimad və təminatı əsaslanan birgə əməliyyat mənasını ifadə etmişdir. başqa sözlə, kredit qənaət edilən pulların bazara axmasını və əldəki pul ilə gələcəkdə əldə olunacaq pul mübadilə vasitəsi kimi çıxış edir. Gələcək gəlirlər vasitəsilə xərcləmək imkanından şərait yaradan kredit iqtisadiyyatda satınalma gücünün artmasına və ümumilikdə mübadilə prosesinin genişlənməsinə səbəb olur. Müxtəlif ədəbiyyatlarda kreditə sərbəst pul vəsaitlərinin yenidən bölgü vasitəsi kimi də baxılır.

Kreditləşmə prosesi bankın öz gəlirliyini təmin edilməsi məqsədi ilə ölkə iqtisadiyyatının inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edən mürəkkəb bir proses olub bir neçə mərhələdən ibarətdir. İlk mərhələdə kreditin verilib verilməməsi ilə bağlı bu qərarı dəqiqləşdirmək məqsədilə kredit üçün müraciət edən müştərinin kredit ərizəsi təhlil edilir. Daha sonra kreditləşmə prosesini yerinə yetirmək üçün tərəflər arasında kredit müqaviləsi imzalanır. Onunla yanaşı, 1-ci mərhələdə bankın rəhbərliyi vasitəsilə kredit siyasətinin müxtəlif istiqamətləri öz əksini tapır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- Kreditləşmə prosesində kommertiya bankları tərəfindən kredit işinin əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və kreditin rəsmiləşdirilməsinə kredit risklərini nəzərə alan fəaliyyətin göstəriciləri ;

- Kreditləşmə prosesinin bankdaxili normativ sənədlər vasitəsilə verilmə qaydalarının müəyyənləşdirilməsi – Bu proses isə öz növbəsində bir neçə elementə bölünür. Bunlar ;
- 1. Kreditləşmə prosesinin təşkili ;
- Kredit üzrə müraciət edən müştəridən tələb olunan sənədlərin siyahısı və həmin kredit müqaviləsinin hazırlanması standartları ;
- Kredit təminatının qiymətləndirilməsinin yerinə yetirilmə qaydaları ;

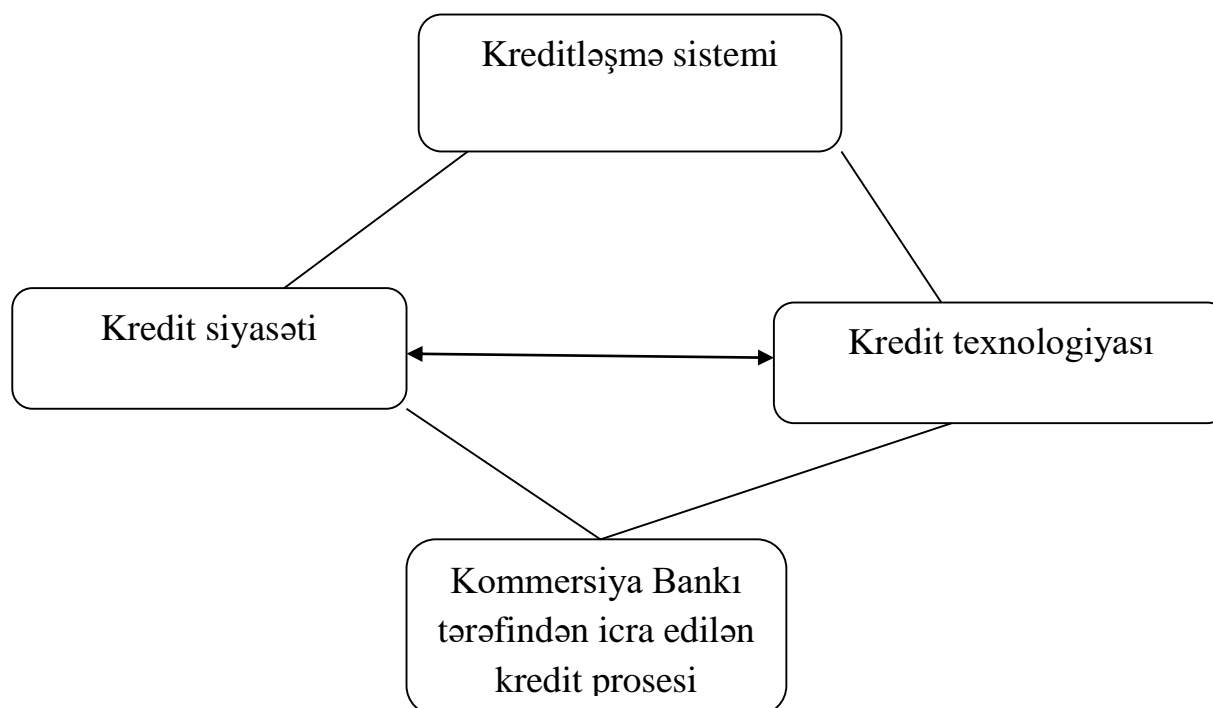
Bu proses başa çatdıqdan sonra kreditləşməni növbəti mərhələsi isə bank kreditinin müştəriyə təqdim edilməsi olur. Bu zaman kommersiya bankı tərəfindən kreditləşmə əməliyyatı icra edilən zaman kreditinin təqdim olunması bir sıra prinsiplər vasitəsilə yerinə yetirir. Bu prinsiplərin hər birinin müvafiq kredit şöbəsi üzrə məsul işçi tərəfindən təhlil edilməsi, kredit riskini azaldır. Bu prinsiplərə nəzər salmaq :

- Təminatlılıq – Kreditin təmin olunması prinsipi, kommersiya bankı tərəfindən kredit verildikdən sonra onun müxtəlif sənədlər vasitəsilə pul vəsaitləri haqqında sənədlərlə və yaxud da ki, girov formasında olan təminatla müəyyən edilir. Bu zaman kreditin təminatlılığı üçün müxtəlif daşınmaz əmlak, qiymətli kağızlar və digər əmtəələr girov qoyula bilər.
- müddətliklik – Bu prinsip kommersiya bankı tərəfindən verilən kreditin müəyyən edilmiş zaman çərçivəsində və intervalda qaytarılmasını əks etdirir. ;
- Məqsədlilik – kreditləşmə prosesinin bu prinsipi zamana kommersiya banklarının müştəriyə kredit verərkən bunun hansı məqsədlər üçün istifadə olunacağı ilə bağlı təhlil aparır və müştəri də buna müvafiq olaraq. kreditdən istifadə səbəblərini söyləyərək bank vasitəsi ilə borc alanın fəaliyyət istiqamətləri müəyyənləşdirilir ;

- Ödənişlilik- Banklar kreditləşmə prosesi ilə əlaqədar kapitaldan istifadəyə görə faizin ödənilməsi ;
- Fərqləndirmə - Banklar etibarlı müştərilərlə daha çox üstünlük verməsi ilə əlaqəlidir.

Kommersiya banklarının kreditləşməsi sistemi kredit münasibətlərinin formalaşması istiqamətində taktika və strategiyalarının məcmusunu özündə əks etdirir.

Sxem 1.3. Kommersiya Bankının kreditləşmə sistemi

Mənbə : Mövsumov Cavid “Kredit”, Bakı, 2011, səh 51

Kreditləşməsi sisteminin tərkib hissəsi kimi çıxış edən kredit texnologiyası kredit siyasətinin kommersiya bankları tərəfindən tətbiqi kreditləşmə sistemində makro mikroiqtsadi amillərin təsiri vasitəsilə formalaşır. Bu zaman haqqında bəhs etdiyimiz hər 2 elementi özündə bir sıra amilləri əks etdirir ki,

kommersiya banklarının bunlara əməl etməsi, onların fəaliyyətinin müsbət təsir göstərir. Kredit siyasətinin tərkib hissəsinə aid edilən bu amillərə kredit əməliyyatlarının məqsədini və kreditləşmənin prinsiplərini, eləcə də bank tərəfindən təklif edilən kreditlərin növləri və keyfiyyətinin, həmçinin faiz siyasətini misal göstərə bilərik. Kredit texnologiyalarına isə banklarda kreditləşmə prosesi zamanı müştərinin kredit qabiliyyətinin müəyyənləşdirilməsi texnologiyası, həmçinin kredit verməklə əlaqədar qərarları qəbul edən zaman pul kredit riskinin qiymətləndirilməsi texnologiyası və s. aid edilir. Kreditləşmə sistemi bank sisteminin tərkib hissəsi kimi çıxış edərək, sadəcə olaraq, müvafiq şöbənin fəaliyyətindən deyil, eləcə də bu bankdan yenidən hesablaşma kassa xidmətləri, passiv əməliyyatlar həyatın idarə edilməsi kimi. fəaliyyət növləri ilə də qarşılıqlı əlaqədə olur. Kreditləşmə zamanı bankın ümumi strategiyası kommersiya bankından kreditləşməni icra edən zaman bu istiqamətdə formalaşan taktika və strategiyanın tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Kreditləşmə prosesinin makroiqtisadi amillərin və eləcə də ölkədə baş verən bir sıra amillərin təsiri ilə də əlaqəli olduğunu nəzərə alsaq qeyd edə bilərik ki, bu prosesdə dövlətin pul kredit siyasəti və eləcə də Mərkəzi Bankın bu istiqamətdəki fəaliyyəti ciddi təsir göstərir. Belə olduqda isə Mərkəzi Bank tərəfindən kreditləşməsi sistemi zamanı kommersiya banklarının fəaliyyəti üzrə müəyyən normativlər qəbul edilmişdir ki, onlar aşağıdakılardan ibarətdir

1. Müəyyən edilən məcburi normativlərə əsasən, bir-biri ilə əlaqəli olan borcalanlar qrupunda maksimal ölçüsünün müəyyən edilməsi ;
2. Bankın səhmdarlar arasından onların payına düşən kredit risklərinin ümumi həcmi ;
3. İri kredit risklərinin məcmusu və kommersiya banklarının şəxsi vəsaitlərinin nisbətini ifadə eən i iri kredit risklərinin ölçüsü

Ölkəmiz müstəqillik əldə etməmişdən əvvəl SSRİ dövründə planlı iqtisadiyyatın mövcud olduğu bir vaxtda kreditləşmə planını uyğunluq prinsipi vasitəsilə yerinə yetirilir. Bu zaman bu prinsipin əsas mahiyyəti, kreditləşmə də plan tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi hesab edilirdi. Lakin bazar iqtisadiyyatı şəraitində bu sistemin məzmunu tamamilə fərqli formada çıxış edir və planlı iqtisadiyyatdan tamamilə fərqlənir. Kreditin sosial iqtisadi məzmununun dəyişməsi, öz növbəsində, kreditləşmə prinsiplərini də dəyişməsinə səbəb olur. Bunun əsas səbəbi ondan ibarət idi ki, 90-cı illərin əvvəllərində kreditləşmə prosesini sosialist modeli bazar iqtisadiyyatına keçid edən ölkələr üzrə formalaşan kredit sistemi ilə heç cür uzlaşmamasıdır. Belə olduqda isə sonrakı mərhələ üzrə kredit əməliyyatlarının inkişaf etməsi, kreditləşmənin məzmununun və formasının dəyişməsinə səbəb oldu. Kommersiya banklarının formalaşması və müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərməsi müstəqilliyimizin ilk illərində daha çox əhali əmanətlərinin cəlb edilməsi və cəlb edilmiş pul vəsaitlərini kredit kimi istifadə olunması ilə əlaqədar idi. Bu dövrdə başqa maliyyə alətləri mövcud deyildi. Cəlb edilən əmanətlərə görə müəyyən edilən faiz siyasətində isə faiz dərəcələri xeyli yüksək idi və bu və nəticədə kommersiya banklarında əmanətlərin məbləğinin artmasına gətirib çıxarmalıdır. Əmanətlərin artması isə öz növbəsində, kreditləşmə prosesində artmasına səbəb oldu.

2000-ci illərdə kommersiya bankları kreditləşmə prosesinə diqqət yetirmirdilər və xüsusi ilə daimi müştərilərin kreditləşməsi ilə məşğul olurdular. Bunun əsas səbəbi bu dövrdə ümumi valyuta və fond bazarlarındakı əməliyyatlar, onların daha çox gəlir gətirməsi ilə bağlı idi, belə olduqda isə sonrakı 2 il ərzində ölkə üzrə kommersiya banklarında kreditlərin həcmi 58%-dən 16%-ə qədər endi.

Kreditləşmə əməliyyatlarından vətəndaşların mənzillə təminatı məsələsini əks etdirən ipoteka kreditləşməsi ölkəmizdə mənzil şəraitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində yerinə yetirilən siyasətin tərkib hissəsi hesab edilir. Belə ki, mənzilin bahalı əmtəə hesab edilməsi, dövlət büdcə resurslarının məhdudluğu, onun sadəcə həmin ölkə üzrə bir qrup əhalinin mənzil problemlərinin həllinə istiqamətlənərək, müəyyən şərtlər daxilində ipoteka kreditləşməsindən yararlanmasına xidmət göstərir. İpoteka kreditləşməsi, vətəndaşlara uzunmüddətli kreditləşmə sisteminin şərtlərinə uyğun formada ödəniş qabiliyyətinin artırılması və eləcə də mənzildən daha asan yolla əldə edilməsinə şərait yaradır. Bu prosesi isə ölkədə ümumi iqtisadi artıma müsbət təsir göstərir. Lakin buna baxmayaraq, müasir dövrdə əhalinin aşağı gəlirlərinin olmasından və ya bu istiqamətdə kommersiya banklarına ipoteka kreditləşməsinin yerinə yetirməsi ilə əlaqədar qərar qəbul etməyə imkan vermir. Digər tərəfdən isə faiz dərəcəsinin yüksək olması və eləcə də bu prosesin riskliliyini nəzərə alınaraq həyata keçirilməsi, ipoteka kreditləşməsinin əsas inkişaf problemlərindən hesab edilir. Buna görə də bu istiqamətdə qanunvericilik bazası daha da təkmilləşdirilməli və bu sahəyə uzunmüddətli pul resursları cəlb edilərək və əhalinin daha çox qisminə müəyyən güzəştlər tətbiq edilərək yerinə yetirilməsi yalnız yüksək deyil, həm də orta gəlirli əhali qrupu üçün də faydalı hesab edilir.

Müasir dövrdə kreditləşmə əməliyyatlarının icra edilməsi zamanı kreditləşməni metodlarından istifadə edilməsi, çox mühüm rol oynayır. Planlı təsərrüfat sisteminin mövcud olduğu bir dövrdə SSRİ dən kreditləşmə ilə əlaqədar 2 metod mövcud olmuşdur. Bunlar :

- Qalıqlar üzrə kreditləşmə ;
- dövriyyə üzrə kreditləşmə metodları ;

Lakin bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə olan kreditləşmədə əsaslanır ;

- Xüsusi ssuda hesabı üzrə kreditləşmə
- Adi ssuda hesabı üzrə kreditləşmə metodlarından istifadə edilir.

Bu 2 metodu əsas fərq ondan ibarətdir ki, adi ssuda hesabı üzrə kreditləşmə metodu tətbiq edilən zaman bu zaman ssuda vəsaitin dövr etməsinin xüsusi bir mərhələsində iştirak etdiyi halda, o xüsusi ssuda hesab üzrə kreditləşmə metodunda isə rahat dövr etmək vəsaitin dövretməsinin ilk mərhələsindən son mərhələsinədək iştirak edir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində isə kreditləşmə sisteminin təhlilinə nəzər salsaq Onun fəaliyyətinin tənzimlənməsində çıxış edən bir sıra amilləri qeyd edə bilərik. Bu sistemi kreditləşmənin müxtəlif forma və metodlarını, eləcədə digər xüsusiyyətlərini özündə əks etdirərək bütün elementlərin məcmusunu əks etdirir. Kredit sisteminin 2 forması mövcuddur. Onları institusional forma və funksional formadır. Funksional formam kreditləşmənin forma metodlarını özündə əks etdirdiyi halda nstitusional formanı sərbəst pul vəsaitlərini cəmləşdirən və onları borc verən bir sistem kimi şərh edirlər. Kreditləşmənin müxtəlif forma və metodlarını özündə əks etdirən funksional forma zamanı kredit sistemi özündə o, istehlak, kommersiya, dövlət və sistemini etdirir. Lakin hansı formanın tətbiq edilməsindən asılı olmayaraq, kredit sistemi bu halda bütöv ola bilər ki, o, özündən.

1. Kreditləşmə sistemi ;
2. Kredit münasibətləri sistemi ;
3. Kredit idarələri sistemini əks etdirmiş olsun.

Kommersiya banklarının kredit siyasətinin tərkib hissəsi hesab edilən kredit sistemi ümumilikdə kreditləşmə əməliyyatlarının icrası və sənədləşməsinin idarə

edilməsi üzrə parametrləri özündə birləşdir. Bu zaman pul-kredit siyasəti üzrə sadalayacağımız məsələlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- Bankları tərəfindən kreditin sənədləşdirilməsi üzrə tələb olunan sənədlər ;
- Kreditləşmə əməliyyatları zamanı risklərin təhlil edilməsi və yoxlanılması prosedurları ;
- Kredit risklərinə nəzarət prosedurları ;
- Müştərinin kredit reytingi metodologiyası ;

FƏSİL II. MÜASİR DÖVRDƏ BANKLARIN KREDİT ƏMƏLIYYATLARININ HÜQUQİ ƏSASLARI, TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1 Bankların kredit əməliyyatlarının hüquqi əsasları

Ölkəmizdə kredit sisteminin yaranması, çar Rusiyasında dövlət bankının formalaşdığı dövrə təsadüf edir. Təhkimçilik hüququnun ləğv edilməsindən sonra ölkəmizdə əmtəə-pul münasibətlərinin inkişaf etməsi və buna müvafiq olaraq kreditə olan tələbatın ödənilməsi məqsədilə kredit təşkilatlarının yaradılması da əsas vəzifələrdən hesab edirdi. Ölkəmizdə bu dövrdə kredit sistemi 2 istiqamətdə inkişaf edirdi. 1-ci istiqamət, kommersiya banklarının şöbələri və ölkədə fəaliyyət göstərən qarşılıqlı kredit cəmiyyətləri, həmçinin kredit təşkilatları, 2-ci istiqamət isə dövlət və buna müvafiq olaraq Dövlət Bankı nəzdində fəaliyyət göstərən kredit müəssisələri idi. Bu dövrdə ölkəmizin kredit şəbəkəsinə dövlət bankının şöbəsi Bakı şəhərində qarşılıqlı kredit cəmiyyəti, Rus-ticarət sənaye bankının şöbəsi və ümumilikdə müxtəlif kredit təşkilatlarının filialları daxil idi. Kredit təşkilatları və əsasən də bankların müştəriləri neft sənayesi ilə əlaqədar fəaliyyət göstərən iri sənayeçilər hesab edilirdilər. Bununla yanaşı, ölkəmizin başqa şəhərlərində müxtəlif təsərrüfat sahələri ilə yerli kənd təsərrüfatının alğı-satqı ilə məşğul olan tacirlər kommersiya bankların əsas müştəriləri hesab edilirdi.

Azərbaycan Demokratik Respublikasının yaranması ilə kredit sistemində əsaslı islahatlar aparıldı və müstəqil formada fəaliyyət göstərən Mərkəzi Bank yaradılaraq bu dövrdə ölkəmiz Zaqafqaziya üzrə ən geniş şəbəkəyə malik kredit təşkilatlarının bank sisteminin mövcud olduğu mərkəz hesab edilirdi. Kredit sistemi üzrə aparılan islahatlar, nəticədə Azərbaycan Demokratik Respublikası

hökuməti dövründə tədavülə yeni pul nişanlarının buraxılması ilə nəticələndi. Daha sonradan isə ölkədə sovet hakimiyyətinin qurulması vasitəsilə ümumilikdə kredit sistemi mərkəzləşmiş qaydada idarəetmə sisteminə malik formada fəaliyyət göstərməyə başladı. Bu ölkədə bütün banklar milliləşdirilərək Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə fəaliyyət göstərən kredit müəssisələri ləğv edilməsi ilə əlaqədar qərar qəbul edildi. Bu prosesə müvafiq olaraq kredit müəssisələrinin ləğvi aşağıdakı əsaslar vasitəsilə yerinə yetirirdi :

1. əmanət məbləği 50000-dən çox olan əmanətlər dövlət hesabına silindi ;
2. əks inqilabi fəaliyyətlə məşğul olaraq ölkədən getmiş şəxslərin əmanətləri dövlət tərəfindən müsadirə edildi. ;
3. Qafqaz və Tiflis Bankının Bakı filialları bağlandı. ;

1927-ci ildən etibarən Sovet hakimiyyəti tərəfindən kredit islahatları yerinə yetirilərək, ümumilikdə kommərsiya krediti ləğv edilərək, kreditləşmə prosesi Dövlət Bankı nəzdində həyata keçirilməyə başladı. Böyük Vətən müharibəsi dövründə isə, hərbi sahənin kreditləşməsi ilə əlaqədar Dövlət Bankı qarşısında xüsusi vəzifələr dayanırdı. Ümumilikdə isə sovet hakimiyyəti dövründə müxtəlif illər ərzində kreditləşmə prosesi mərkəzləşdirilmiş formada yerinə yetirilirdi. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra Beynəlxalq Bankı SSRİ xarici iqtisadi Bankı nəzdində yaradıldı. Bu, Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsi üçün ciddi əməliyyatlarının hüquqi bazası həmçinin də bank sisteminin hüquqi bazasının formalaşmasının tərkib hissəsi hesab edilir. Belə ki, Konstitusiyanın bank sistemi və pul tədavülü adlanan maddəsində məhz bu istiqamətdə fəaliyyət öz əksini tapmışdır. Müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə bank sistemində statusu müəyyən olunmaqla yanaşı, ümumilikdə, Milli Bankın səlahiyyətləri və bu istiqamətdə əsas funksiyaları müəyyən edildi. Azərbaycan Milli Məclisi tərəfindən “Milli bank haqqında”, eləcə də “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında” qanunları

qüvvəyə mindi. Ümumilikdə Azərbaycanda bank sisteminin tənzimlənməsi və hüquqi bazasını bu istiqamətdə qəbul edilən aşağıdakı normativ sənədlər təşkil edir.

1. Valyuta tənzimlənməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu 1994-cü il ;
2. Milli Bankı haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu -1996-cı il ;
3. Banklar və bank fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu - 1994-cü il ;
4. Girov haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu -1994-cü il ;
5. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu
04.03.2005, 06.03.2007, 17.04.2007, 10.02.2008, 30.06.2009cu illərdə qəbul edilmiş əlavə və dəyişikliklərlə birgə ;
6. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında qanun
17.04.2007, 09.10.2007, 06.11.2007, 30.06.2009-cu illərdə qəbul edilmiş əlavə və dəyişikliklərlə birgə ;
7. Bank olmayan kredit təşkilatları haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu- 25.12.2009
8. Əmanətlərin sığortalanması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
08.05.2009, 30.06.2009-cu illərdə əlavə və dəyişikliklərlə birgə
9. Kredit İttifaqları Haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu
 - 23.09.2011 və 30.09.2010 –cu illərdə əlavə və dəyişikliklərlə

Ölkəmizdə bank fəaliyyəti ilə əlaqədar müstəqillik əldə etdikdən sonra əldə edilən normativ sənədlər və qəbul edilən qanunlar bu istiqamətdə öz fəaliyyətini dünya standartlarına uyğunlaşması və təkmil bank sisteminin yaranması istiqamətində mühüm rol oynadı. Qəbul olunmuş qaydalara əsasən,

müasir dövrdən bankların fəaliyyəti əvvəlki dövrlərə nisbətən hüquqi cəhətdən bir sıra xüsusiyyətlərin meydana çıxartmışdır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- Banklar qanun vericibir orqan kimi Milli Məclisin nəzarətindən tamamilə çıxaraq müstəqil formada fəaliyyət göstərməyə başlamışdır.
- Milli Bank ölkədə bank sisteminin əsas dayaq nöqtəsi rolunu oynayaraq özünü sərbəst fəaliyyətinə və cavabdehliyinə malikdir.
- Milli Bank müstəqil formadan siyasət yeridərək öz siyasətini vəsaitlərinin müəyyənləşdirərkən hər hansı bir dövlət hakimiyyəti və yaxud yerli özünüidarəetmə orqanlarının onun fəaliyyətinə qarışmaq ixtiyarı yoxdur.

Milli Bank ölkədə dövlətin iqtisadi siyasətinin icra edilməsində yardımçı qismində çıxış edir. Milli Bank pulun emissiyasını yerinə yetirərək ümumilikdə ölkədə kağız və metal pulun emissiyası, həmçinin tədavülə buraxılması və tədavüldən çıxarılması ilə əlaqədar məsələlərin müəyyənləşdirilməsində müstəsna hüquqa sahibdir. . Milli Bankın hüquqi statusu aşağıdakı amillərlə şərtlənir :

1. Milli Bank ölkə iqtisadiyyatının dayaq rolunu oynayan dövlət orqanıdır ;
2. Milli Bank və nəznində olan qurumlar vergidən azaddır ;
3. Milli Bankdan başqa heç bir orqanın kredit təşkilatlarının yoxlama aparmaq kimi bir səlahiyyəti mövcud deyil ;
4. Milli Bankın İdarə Heyəti ehtiyatlar və fondlar normalarının yaradılması və istifadəsi üzrə qaydaları, sərbəst formada daxili qaydalarla müəyyən edilir ;

Ümumilikdə, Milli Bankın məqsədlər və funksiyaları isə aşağıdakılardan ibarətdir

- Milli Bankın əsas məqsədlərindən biri qiymətlərin sabitliyinin təmin olunması ilə əlaqəlidir. ;
- Milli Bank ölkədə bank ödəniş sistemlərinin sabitliyi və inkişafına şərait yaradır;

- Mənfəət əldə etmək Milli Bankın məqsədləri sırasına daxil deyil ;

Milli Bankın funksiyaları aşağıdakılardan ibarətdir ;

1. Milli Bank valyuta tənzimlənməsi və valyuta nəzarətini yerinə yetirir ;
2. Dövlətin pul kredit siyasətinin məqsədlərini müəyyənləşdirir ;
3. Nəğd pul dövriyyəsinin təşkil etməklə pul nişanlarının tədavi ilə buraxılması və çıxarılmasına icra edir ;
4. Müxtəlif Ödəniş sistemlərinin fəaliyyətini tənzimləyir və onlara nəzarət edir ;
5. İnkişaf etmiş ölkələrin beynəlxalq təşkilatları ilə əməkdaşlıq edir ;
6. Kredit əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrinin müəyyənləşdirir ;

Ölkəmizdə həyata keçirilən bank islahatları 2000-ci ildə Əmanət Bankının Sənaye İnvestisiya və Aqrar Sənaye Bankının müəyyən olunaraq onun əvəzində Birləşmiş Universal Səhmdar bankın yaradılması ilə nəticələndi. Ümumilikdə Azərbaycanda bu istiqamətdə bank sisteminin inkişaf etdirilməsi və kreditləşmə əməliyyatlarının normativ hüquqi bazasının formalaşdırılmasında, müxtəlif qanunlar qəbul edilsə də və hüquqi sənədlər vasitəsi ilə tənzimlənsə də bu istiqamətdə mövcud olan çatışmazlıqdır bu sahənin beynəlxalq standartlara tam cavab verməməsinə səbəb oldu. Lakin buna baxmayaraq, ölkəmizdə ala bank sektoru üzrə fəaliyyət göstərən təşkilatlar sərbəst formada əhaliyə müxtəlif xidmət növlərini təklif edirlər və bu xidmətlərə uyğun şəkildə qiymətlərin təyin edilməsi ilə mənfəət əldə edirlər.

2016-cı il statistikasına əsasən, Azərbaycanda bu il ərzində 160 kredit təşkilatı fəaliyyət göstərmişdir . Bu kredit təşkilatları öz mülkiyyət formasına görə tam xarici kapitalı, səhmdar kommersioniya, müştərək kimi növlərə bölünürdü. Ümumilikdə, yalnız ölkəmizdə deyil, hal-hazırda inkişaf etmiş ölkələrdə kommersioniya bankları müştərilərə bir çox xidmətlər təklif edirlər. Ölkəmizdə isə

müstəqillik əldə etdikdən sonra fəaliyyət göstərən kommersiya bankları daha çox kreditləşmə əməliyyatları ilə əlaqədar fəaliyyət yerinə yetirilərək, əhalinin pul vəsaitlərini cəlb edir və bundan kreditləşmə prosesində istifadə edilir.

Azərbaycanın 1996-cı ildə qəbul edilmiş “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında” qanunun maddəsi vasitəsilə kommersiya bankının lisenziya almaq üçün Mərkəzi Banka müəyyən olunmuş sənədləri təqdim etməlidir. Bu sənədlər aşağıdakılardan ibarətdir

1. Hüquqi şəxs olan təsisçinin maliyyə vəziyyətini əks etdirən hesabat və bu haqda auditor rəyi ;
2. Dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamənin surəti ;
3. Kommersiya bankında fəaliyyət göstərən rəhbər və mühasiblərin məhkumluğunun olub olmaması barədə məcmusu ;
4. Kommersiya banklar yaranan zaman sadaladığımız sənədləri bankın fəaliyyəti ilə əlaqədar lisenziya almaq üçün Mərkəzi Banka təqdim edir. Mərkəzi Bank isə təqdim edilən sənədlərə baxaraq, onların ilkin təhlilini həyata keçirir və müəyyən bir vaxtı ərzində hər hansı bir sənədlərdə əksik olduğu zaman onları yenidən tələb edir. ümumilikdə isə lisenziya almaq üçün müraciət etmiş kommersiya Bankının cari vəziyyətini təhlil etdikdən sonra Mərkəzi Bank bankın fəaliyyəti və müxtəlif bank əməliyyatları keçirilməsi barəsində qərarlar qəbul edir. Bank lisenziyası yeni fəaliyyət göstərən kredit təşkilatına müddətsiz verilir və o lisenziyanı əldə etdikdən sonra kredit təşkilatı bank sistemində daxil olur və bank sisteminin ümumilikdə müəyyən etdiyi normativlər əsasında fəaliyyətini davam etdirir. Nizamnamə əsasında fəaliyyət göstərən kredit təşkilatlarının nizamnaməsi Ədliyyə Nazirliyi vasitəsilə təsdiq olunur

07.12.2015-14.09.2016-cı il tarixləri üzrə Mərkəzi Bankın uçot faiz dərəcəsinə nəzər salaq

Cədvəl 2.1. Mərkəzi Banlın uçot faiz dərəcəsi

Tarix	Faiz
14.09.2016	16%
09.08.2016	9.5%
04.05.2016	7%
05.03.2016	7%
18.02.2016	4%
14.07.2015	3%

Mənbə : https://www.cbar.az/infoblocks/corridor_percent

Ümumilikdə komməriya bankları kreditləşmə və bir sıra əməliyyatları yerinə yetirərək ölkədə iqtisadi inkişafa müsbət təsir göstərən təşkilatlar kimi çıxış edirlər. Bununla yanaşı, komməriya banklarına öz fəaliyyətlərini müstəqil şəkildə təşkil edərək hər hansı bir dövlət strukturlarından asılı deyil. Komməriya banklarının öz fəaliyyətlərini müəyyən prinsiplər vasitəsi ilə qurulur ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Komməriya bankında idarəetmə və təşkilati strukturu müstəqil formada müəyyənləşdirilməsi ;
2. Banklardan filial rəhbərlərinin, rəhbər işçilərin müəyyən edilməsində müstəqillik ;

3. Kommersiya banklarının hər hansı bir idarəetmə orqanlarına hesabat vermədən müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərdiyini nəzərə alaraq bu istiqamətdə öz fəaliyyəti nəticələrinə görə də tam maddi məsuliyyət daşması
4. Minimum resursları sərf edilməsi ilə maksimum mənfəət əldə edilməsi istiqamətində fəaliyyətini təşkili;

Azərbaycanda “Kredit ittifaqları haqqında qanunun” qəbul edilməsi, kredit əməliyyatlarının hüquqi tənzimlənməsi və bu istiqamətdə fəaliyyətini düzgün təşkilində mühüm rol oynayan qanunlardan hesab edilir. Bu qanun 2000-ci ildə qəbul edilmişdir. Ümumilikdə kredit ittifaqı dedikdə yalnız könüllü formada fəaliyyət göstərmək istəyən şəxslərin birləşərək pul vəsaitlərin cəlb edilməsi vasitəsilə kreditləşmə prosesinin yerinə yetirilməsi başa düşülür. Kredit ittifaqı üzvləri Müşahidə Şurası İdarə Heyəti kredit komissiyası tərəfindən idarə olunur və bu istiqamətdə nizamnamədə hər hansı bir dəyişikliklərin olunması ilə bağlı eləcə də növbədənkənar ümumi yığıncağın çağırılması qaydası ilə müxtəlif qərarlar qəbul edirlər. Kredit ittifaqları ortaqlıq şəklində fəaliyyət göstərərək, vergidən azad yardım alan qurum kimi, burada çalışanların əksəriyyəti maaşsız olaraq işləyir. Kredit ittifaqlarının və digər kredit təşkilatlarından fərqi bundan ibarətdir ki, bu kredit birlikləri mənfəət əldə etmək məqsədilə fəaliyyət göstərmək lakin buna baxmayaraq, kredit ittifaqları kommersiya bankları şəklində onların təqdim etdiyi bir sıra xidmətləri müştərilərə təqdim edə bilirlər. Kredit ittifaqlarının fəaliyyətinin bir sıra prinsipləri vardır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Kredit ittifaqlarında üzvlüyün könüllülüğü ;
2. Kredit ittifaqının idarə olunması üzrə üzvlərin şəxsən iştirakı ;
3. Kredit ittifaqı üzvlərinin ortaq və qarşılıqlı etimad vasitəsilə etimad göstərməsi və mənafe ümumiliyi

4. Kredit ittifaqlarında payın həcmindən asılı olmayaraq, İttifaqın bütün üzvlərinin hüquqlarının bərabər olması ;
5. Kredit ittifaqları tərəfindən əldə edilən vəsaitin sahibkarlıq fəaliyyətinə istiqamətləndirilməsi ;

2.2. Bankın kredit əməliyyatlarının təhlili və qiymətləndirilməsi

Bankın kredit əməliyyatlarının təhlil edilməsi və qiymətləndirilməsi, zamanı bir sıra xüsusiyyətlərinin bankların fəaliyyətində və kreditləşmə əməliyyatlarında daima diqqət mərkəzində saxlanmasını onların normal fəaliyyətini əsasını təşkil edir. Buna müvafiq olaraq, kreditləşmə əməliyyatlarına təsir edən amillər içərisində kredit riskin xüsusi rol oynayır. Bankların fəaliyyətində kredit siyasəti çox mühüm rol oynayır və bunun müvafiq olaraq kredit siyasəti, bank fəaliyyəti üzrə kredit risklərinin idarə edilməsinin əsasını təşkil edir. Bankların kredit əməliyyatlarının qiymətləndirməsi zamanı risk amilini nəzərdə saxlanması və qəbul edilməsi zəruri hesab edilir. Bu zaman banklar kredit risklərinin dərəcəsi və keyfiyyətinin qiymətləndirərək müvafiq sektor üzrə tədqiqatlar aparır. Bankların fəaliyyətində risklərin ilk növbədə itkilərə yol verilə bilən bir hal kimi dəyərləndirilsə də, ümumilikdə onların fəaliyyəti risksiz təsəvvür etmək mümkün deyil.

Müasir dövrdə banklar arasındaraqəbət mübarizəsinin daha da kəskinləşdiyi bir vaxtda banklarda müxtəlif əməliyyatlar üzrə riskin qiymətləndirilməsi məsələsi daha aktual hesab edilir. İqtisadiyyatın digər sahələrindən fərqli olaraq, bank fəaliyyətində risk onun tərkib hissəsi hesab edilir və bankların fəaliyyətini riski olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Bu sözün mənası da italyancadan tərcümədə də təhlükə və qorxu mənasını ifadə edərək baş verə biləcək hər hansı bir

arzuolunmaz hadisələri əks etdirir. Bank riski və ya kredit riski anlayışı isə kredit təşkilatlarının yerinə yetirdikləri bank əməliyyatlarından törəyən itkilər təhlükəsi kimi xarakterizə edilir.

V.V. Kiselev Bank risklərin 5 kateqoriya üzrə təsnifləşdirilmişdir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- Kredit riski
- Müflisləşmə riski
- Likvidlik riski
- Bazar riski
- Faiz dərəcələri ilə əlaqədar yarana biləcək risklər

Ölkəmizdə bank sektorunun vəziyyəti və müxtəlif dövrlər ərzində yerinə yetirilən əməliyyatların təhlili və qiymətləndirilməsinə nəzər salsaq, bu sahədə bank riski anlayışı hələ müstəqilliyimizin ilk illərində bazar münasibətlərinə keçid şəraitində formalaşmışdır. Xüsusilə də müstəqilliyimizin ilk illərində banklara daha çox əhalinin pul vəsaitlərinin cəlb etməsi və bununla siyasi kreditləşmə əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi nəzər salsaq kredit riskinin daha yüksək olduğunu söyləyə bilərik. Belə ki, bu dövrdə ölkəmizdəki kommersion banklarının sadəcə olaraq, kreditləşmə əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi müxtəlif bank xidmətlərinin göstərilməsinin elə də çox geniş yayılmaması öz kredit riskini daha da artıraraq, kreditlərin geri qaytarılmasından daha təhlükəli edirdi. Belə olan halda kredit riskinin idarəedilməsi istənilən dövr üçün aktual hesab edilərək müştərilərin kredit qabiliyyətinin qiymətləndirməsindən aslı olaraq dəyişilir. Kredit qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi, kommersion banklarında olan kredit əməliyyatlarının müştərilərə təqdim edilən zaman, təhlili ilə qarşılıqlı əlaqədə baş verir. Bu təhlili özündə kreditin verilməsinin şərtlərini, məqsədyönlülüynü və

vaxtında geri qaytarılması ehtimalını əks etdirir. Kredit risklərinin idarə edilməsində qarşıya çıxan əsas problemlərdən biri məhz kreditləşmə prosesinin daha dərin təhlil edilməsi və buna müvafiq olaraq da natamam informasiya şəraitində bu istiqamətdə düzgün qərarların qəbul edilməsidir. Kreditləşmə əməliyyatlarının qiymətləndirilməsi və risklərin mənfi təsirinin minimuma endirilməsi istiqamətində bankların yerinə yetirdiyi siyasət bankların gələcək fəaliyyətində qarşılaşa biləcəyi risklərin minimuma endirməkdir. və bu istiqamətdə kompleks şəkildə tədbirlərin görülməsində mühüm rol oynayır.

Bir neçə kommersiya bankına əsasən kreditləşmə əməliyyatlarının müxtəlif illər üzrə təhlilini aparaq

Cədvəl 2.2. Azərbaycan Beynəlxalq Bankı və Azər –Türk Bank üzrə kredit əməliyyatlarının təhlili

	Azərbaycan Beynəlxalq Bankı				Azər –Türk Bank			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
Kredit qoyuluşları (Min,Azn)	6025109	7292228	9352609	9873695	200693	202553	401781	560298
Kredit faizləri , % (effektiv faiz dərəcəsi)	21	19	29	29	19	25	20	23
Kredit əməliyyatlarından gəlirlər (Min, Azn)	224526	329017	380407	436896	9186	10196	35675	45637

Mənbə : <https://www.ibar.az/az/about-bank/disclosure-of-information/financial-statements/>, <http://www.azerturkbank.az/bank/disclosure/year/>

Hər iki bank üzrə kredit əməliyyatlarının təhlilinə nəzər salarkən əvvəlcə qeyd etməliyik ki, 1992-ci ildə yaradılan Azərbaycan Beynəlxalq Bankı işçiləri, fiial şəbəkəsi və şöbələri ilə birgə geniş əhatə dairəyə olan və daima inkişaf etməkdə olan kommersiya bankları sırasına daxildir. Azərbaycan Beynəlxalq Bankı üzrə kredit əməliyyatlarının dinamikası üzrə təhlilə əsasən görə bilərik ki, davamlı olaraq 2013-2016-cı illər üzrə bankın kredit qoyuluşları stabil olaraq hər il artmışdır. Kredit qoyuluşlarına müvafiq olaraq kredit əməliyyatlarından əldə olunan gəlirlər də 2013-2016-cı illər üzrə yüksəlmişdir. Bankın 4illik fəaliyyəti üzrə kredit əməliyyatlarının dinamikasına əsasən söyləyə bilərik ki, 2013-cü ildə kredit qoyuluşlarının həcmi 6025109 min Azn olduğu halda, 2016-cı ildə 3.848.586 min Azn artaraq 9873696 min Azn olmuşdur. Azərbaycan Beynəlxalq Bank üzrə kredit əməliyyatları üzrə göstəriciləri Azər-Türk Bank ilə müqayisə etdiyimiz zaman kredit qoyuluşları, faiz dərəcəsi və gəlirlər arasındakı fərqin kifayət qədər böyük olduğunu görə bilərik. Belə ki, Azər-Türk Bank və Azərbaycan Beynəlxalq Bankı üzrə kredit əməliyyatlarının təhlil etdiyimiz zaman Azər-Türk Bank üzrə kredit faizlərinin daha aşağı olduğunu görə bilərik. Lakin kredit qoyuluşları üzrə göstəricilər isə Azərbaycan Beynəlxalq Bankında daha yüksəkdir. Buna baxmayaraq Azər-Türk Bank da 4 illik fəaliyyəti dövründə 2013-cü ildən fərqli olaraq 2016-cı ildə kredit qoyuluşları və kredit əməliyyatından əldə olunan gəlirlər arasındakı fərq müvafiq olaraq 359.605 min Azn və 36.451 min Azn olmuşdur. Həmçinin ölkəmizdə filiallarının, işçilərinin və şöbələrinin sayına görə Azərbaycan Beynəlxalq Bankı digər kommersiya bankları ilə müqayisədə daha geniş şəbəkəyə malikdir.

Bank risklərinin idarə olunması bankın fəaliyyəti zamanı hər hansı bir qeyri müəyyənlik müşahidə olunduğu zaman bu istiqamətdə müxtəlif əməliyyatların icrasına məsul olan bank işçilərini baş verən qeyri-müəyyənliyin aradan

qaldırılması istiqamətində yerinə yetirdiyi tədbirlərin məcmusunu əhatə edir. Xüsusilə də, kreditləşmə əməliyyatlarının qiymətləndirilməsi zamanı bu istiqamətdə bankların riskdən qorunması üzrə riskin minimumlaşdırılması istiqamətində yerinə yetirildiyi tədbirləri zəruri hesab edilir. Risklərin idarəedilməsi ilə əlaqədar kommersion banklarında yerinə yetirilən siyasətin özündə bir sıra məqsədləri əks etdirir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Riskin müəyyən edilən səviyyədən artıq olmaması şərti ilə bankların öz imicinin qorunması və yüksək keyfiyyətli imicin yaradılması
2. bankın kreditləşmə əməliyyatları və müxtəlif digər növ xidmətləri müştərilərə təqdim edən zaman öz öhdəliklərini icra olunmasının təmin edilməsi
3. mövcud riskləri nəzərə alınaraq, bankın normal fəaliyyətinin təmin edilməsi
4. Kommersion banklarında risklərin idarə olunması ilə əlaqədar fəaliyyətin fasiləsiz və daimi olaraq icra edilməsi və bu istiqamətdə şəffaflığın təmin olunması və ictimaiyyətə çatdırılması
5. risklərin idarə edilməsi prosesinin tərkib hissəsi kimi çıxış edən risklərin qiymətləndirilməsi, mövcud risk səviyyəsi ilə bağlı hesabatların hazırlanması, risk limitlərinin müəyyən edilməsi və ümumilikdə bu prosesə nəzarət edilməsi vasitəsi ilə risklərin minimumlaşdırılması

Kreditləşmə əməliyyatlarının təhlili zamanı kredit riskinin qiymətləndirilməsi prosesi özündə ümumilikdə müxtəlif göstəricilərin qiymətləndirilməsi və təhlilini əks etdirir. Kommersion banklar tərəfindən bu istiqamətdə fəaliyyəti 3 mərhələli şəkildə yerinə yetirilir. 1-ci mərhələ ümumilikdə, kommersion bankının əməliyyatlarından istifadə üzrə müraciət etmiş müştərinin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin qiymətləndirilməsini özündə əks etdirir.

Riskin eyniləşdirilməsi	<p>İşgüzar risk faktorlarının aşkar olunması Müddəti keçmiş ödəmələrin meydana çıxması Təminatın vəziyyətində dəyişiklik Kredit-vermə tədbirinin sona çatması üçün əlavə kreditə ehtiyac Limitin və ya kredit xəttinin natamam mənimsənilməsi Məhsullar üzrə faiz fərqinin aşağı düşməsi Valyuta məzənnələrinin arzu edilməz dəyişikliyi və s.</p>	<p>Borclu və onun fəaliyyəti barədə mənfi informasiya Borclunun gəlişi zamanı onun cari fəaliyyətinə dair prinsiplial məzəmmətlər Menecer dəyişikliyi Borclunun yarım-firmalarının iflasına uğraması Borclunun - fiziki şəxsin – peşə nüfuzunun dəyişməsi İşə götürənin maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi Borc verən banka etibarın dəyişməsi Digər kreditorlar tərəfindən kreditin təqdim olunmasına imtina və s.</p>
Risk dərəcəsinin qiyməti	<p>İşgüzar risk qiyməti Borcun ödənilməsi mənbəyinin qiymətləndirilməsi Əsas borcun və faizlərin ödənilməsi qaydasının qiymətləndirilməsi Açıq valyuta mövqeyinin qiymətləndirilməsi Proqnozlaşdırılan və kifayət edən faiz fərqi müvafiqliyinin qiymətləndirilməsi və s.</p>	<p>Borclu hüquqi şəxsin kredit ödəmə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi : Maliyyə əmsalları sistemi əsasında Pul axınının analizi yolu ilə Menecment əsasında Xarici mənbələrdən informasiya alınması əsasında, eləcə də müştərinin yoxlanması yolu ilə Fiziki şəxsin kredit ödəmə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi: Anketləşdirmə əsasında Skorinq sistemi əsasında Kredit tarixini öyrənə əsasında Ödəmə qabiliyyəti göstəriciləri əsasında</p>
Riskin monitorinqi	Bankın ayrı-ayrı məhsullarının monitorinqi üzrə öhdəliklərin bölünməsi	Ayrı-ayrı borclular qrupunun risk monitorinqi üzrə bölünməsi Borclunun kontrol risk göstəricilərinin dinamikasının

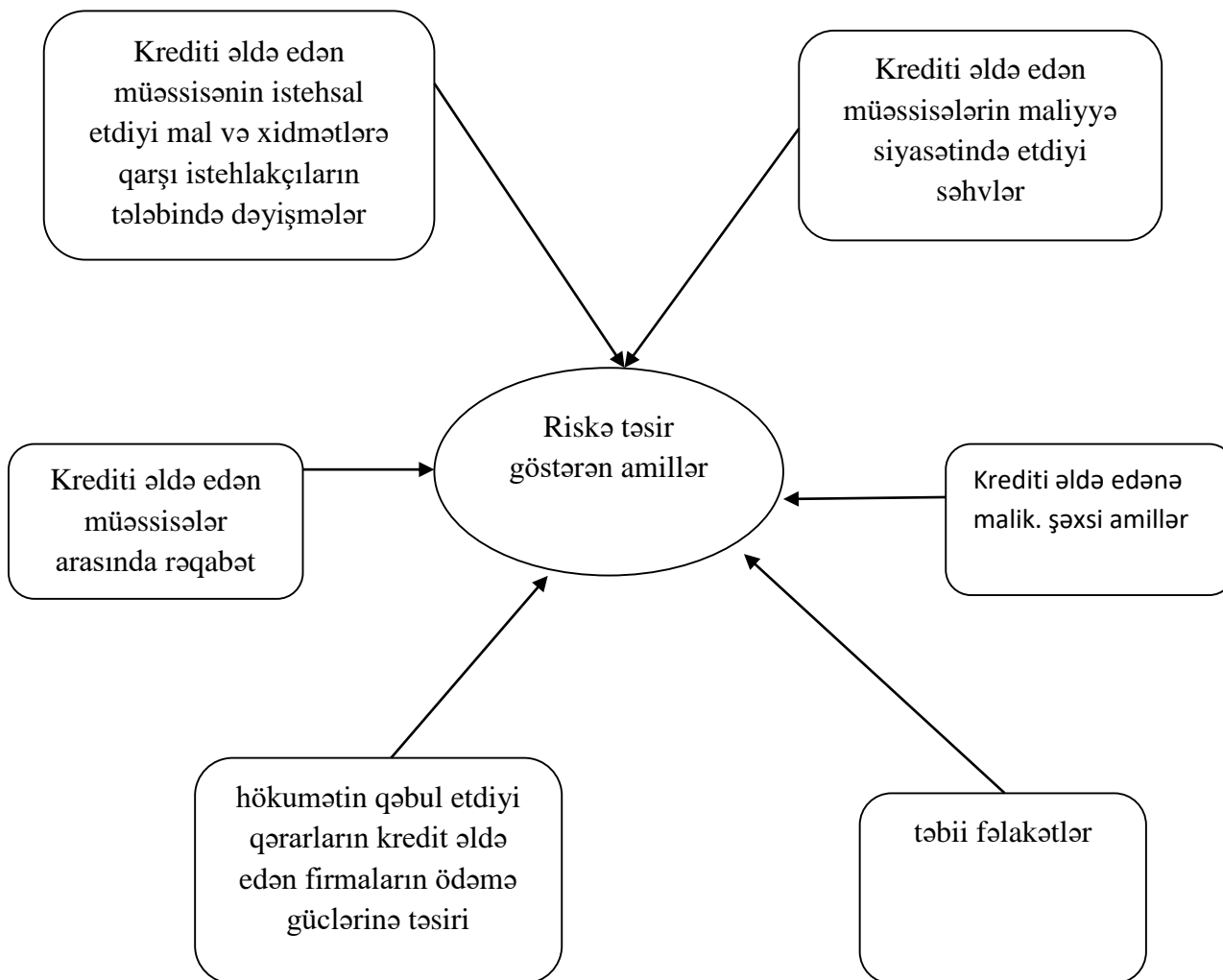
Şəkil 2.1. Kredit risklərinin növləri

Banka müraciət edən müştərilərinin kredit qabiliyyətinin təyin edilməsi və buna müvafiq olaraq, kreditləşmə əməliyyatlarının icrası və qiymətləndirilməsi, bankların kredit siyasətinin tərkib hissəsidir. Bu istiqamətdə fəaliyyət daha çox istehlak kreditlərinə aid edilir ki, bunun da əsas səbəbi digər növlərdən fərqli olaraq istehlak kreditlərinin daha geniş tətbiqi ilə əlaqəlidir. Müştərinin kredit qabiliyyətinin müəyyən edilməsi üzrə inkişaf etmiş ölkələrdə və Amerikada bir sıra meyarları təyin edilmişdir ki bu meyarlar vasitəsilə müştərinin kredit qabiliyyəti bu prosesi icra edən müvafiq şöbə vasitəsilə müəyyən edilərkən müəyyən edilərkən müştəri haqqında informasiyanın əldə edilməsi ilə əlaqədar qaydaları əks etdirir. Bu meyarlara əsasən banka müraciət etmiş müştəri haqqında informasiya əldə etdikdən sonra qalan banklar bu qaydaları çərçivəsində kreditləşmə əməliyyatı yerinə yetirilərkən 3 əsas elementə diqqət yetirirlər.

1. gəlirlilik
2. güvənlilik
3. likvidlik

Ümumilikdə kreditləşmə əməliyyatını heç bir təhlil aparılmadan belə risk xüsusiyyəti daşıyır. Bu zaman kreditləşmə prosesinə təsir edən bir sıra amillər kommersiya bankları tərəfindən daima diqqət mərkəzində saxlanılır.

Sxem 2.1. Kreditləşmə prosesi zamanı riskə təsir göstərən amillər

Mənbə : Bəşirov R.A. Bank işi. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007, səh 158

Kommersiya bankına müraciət edən müştəri haqqında təhlili aparılarkən onun istifadə etmək istədiyi kredit əməliyyatı üzrə qiymətləndirmə prosesi zamanı müştəri haqqında informasiya mənbələri bir neçə formada əldə edilir ki, bu mənbələr aşağıdakılardır

1. qarşılıqlı görüşmə ;
2. müştərinin maliyyə vəziyyəti ;
3. müştərinin kredit tarixçəsini təhlil edilməsi ;
4. müştəri əgər hüquqi şəxs qismində çıxış edirsə, bu zaman ticarət ünvanın qeydiyyatı ;
5. hüquqi şəxs qismində çıxış edən müştərinin vergi bəyannaməsi ;
6. Bazar araşdırmaları ;

Hüquqi şəxs qismində banka müraciət edən müəssisələrin krediti əldə etməsinin səbəbləri daha çox maliyyə ehtiyacları ilə əlaqədar olur ki. Bu ehtiyacları da təsir edən amillər mövcuddur. Bu amillə müvafiq olaraq ;

1. müəssisənin daha sürətlə böyüməyə ehtiyacın yaranması ;
2. müəssisənin yüksək səviyyədə dividend dağıtımı;
3. müəssisənin zərər getməsi və yaxud da ki, mənfəətin yetərsiz olması situasiyası. ;

Kredit tələb edən müəssisələr kommərşiya bankları tərəfindən qəbul edilməmə səbəbləri təhlil edərkən kommərşiya banklarının kredit siyasəti çərçivəsində ümumilikdə rədd səbəbləri aşağıdakılardan ibarətdir ;

1. Kreditin məbləğinin çoxluğu ;
2. Kredit müddətinin uzun olması ;
3. müştəri bu krediti əldə etmək məqsədinin bankın bu istiqamətdə fəaliyyəti ilə əlaqədar normativlərinə uyğun olmaması ;
4. müştərinin kreditlə əlaqədar müraciət etdiyi bankdan əlavə, digər kommərşiya bankların öhdəliklərinin olması

Kredit qabiliyyətinin müəyyən edilməsi və kreditləşmə əməliyyatlarının qiymətləndirməsi zamanı xarici təcrübədə bir sıra kriteriyaları müəyyən edilmişdir

ki, onu kriteriyaların banklar tərəfindən düzgün formada icrası bank siyasətinin və bundan asılı olaraq kredit siyasətinin və idarə edilməsi prosesinə müsbət təsir göstərir. Xüsusilə də Amerika və Böyük Britaniya kimi bank sahəsi üzrə qədim tarixə malik olan ölkələrdə kredit qabiliyyətinin təhlili zamanı bir sıra ünsürlər qiymətləndirilir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

1. müştərinin ödəmə qabiliyyətliliyi ;
2. əldə edilən məbləğin təminatlılığı;
3. Kreditin həcmi və kreditin qaytarılması üzrə müəyyən edilmiş müddət ;
4. Kreditin məqsədi ;

FƏSİL III. KREDİT ƏMƏLİYYATLARININ MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN YOXLANILMASI VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTIQAMƏTLƏRİ

3.1 Bankın kredit əməliyyatının auditi

Bankların fəaliyyətində yaranan müxtəlif əməliyyatlar və kredit əməliyyatlarında auditor rolundan bəhs etməzdən əvvəl ilk öncə audit fəaliyyətinin mahiyyətinə nəzər salaq. Audit latın dilindən tərcümədə dinləyicini mənasını ifadə edərək, çox qədim dövrlərdən hələ Misir və qədim Roma İmperiyasında mövcud olmuşdur. Xüsusilə də qədim dövrlərdə dövlət, əsas vəzifələri icra edən şəxslər üzərində fəaliyyətin tənzimlənməsi məqsədi ilə audit o istifadə edirdi. Bu vəzifəli şəxslər tərəfindən yerinə yetirilən fəaliyyət xüsusi qrup insanlar tərəfindən yoxlanılırdı. Tarixi dövr ərzində müxtəlif ölkələrdə auditor təcrübəsindən istifadə edilmişdir. Belə ki, Fransada o dövrdə auditor fəaliyyətindən istifadə edilərək, onlaa dövlət şurası iclaslarında iştirak etmək səlahiyyəti verilirdi. Rusiyada isə auditor xidməti Polşa nümunəsi vasitəsilə tətbiq edilərək kütlələr və Hərbi Nizamnamə ilə əlaqədar qaydalara, bu xidmətdən istifadə aid edilmişdir. Auditorun peşəkar fəaliyyət kimi formalaşması Avropa dövlətlərinin inkişaf tarixi ilə eyni vaxtda düşür. Bu dövrdə dövlətləri idarə edilməsində və ümumilikdə bir sıra iqtisadi proseslərin tənzimlənməsində audit fəaliyyəti özünü təsdiq etmişdir. Belə ki, 1324-cü ildə İngiltərə krallığının sərəncamı vasitəsi ilə İngiltərənin müxtəlif qraflıqlarına auditorlar təyin edilmiş və onların fəaliyyəti xəzinədarlıq arxivlərində uçot və nəzarət fəaliyyətinin təşkil edilməsindən ibarət olmuşdur.

Orta əsrlərdə auditorun inkişafında yeni bir mərhələ başlamış və bu sahə müstəqil bir sahə kimi fəaliyyət göstərmişdir. Həmin dövrdə auditorların əsas vəzifəsi müxtəlif təsərrüfatların idarə edilməsi, vergiləri toplayan şəxslərin təqdim

etdiyi hesabatları yoxlamaq aparılan hesab əməliyyatlarının düzgünlüyünə qiymət verib, onları təsdiq etməkdən ibarət olmuşdur. Bütün bunlarla yanaşı, onlar müxtəlif ali maliyyə vəsaitlərinin toplanması və istifadəsi üzrə səlahiyyəti olan şəxslərin hesabat məlumatlarını tələb etmək və ya bu istiqamətdə fəaliyyətini həyata keçirməyi ixtiyarına malik idilər. Müxtəlif təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olan insanların həyata keçirdikləri əməliyyatların aparılması istiqamətində nəzarətin formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi, bu istiqamətdə auditor rolunu daha da artırdı və onun mühasibat uçotunun bir sahəsi kimi fəaliyyət göstərməsinə təkan verdi. Məhz bu dövrdən etibarən audit- uçot sahələrinin formalaşmasını, iqtisadiyyatda bir sıra proseslərlə paralel formada iştirak edərək iqtisadiyyatın ayrılmaz bir sahəsinə çevrildi. Bu istiqamətdə müstəqil auditorların müəyyən edilməsi və auditor fəaliyyəti ilə əlaqədar ilk rəsmi sənəd də məhz orta əsrlərə təsadüf edir. Bu dövrdə “Müəssisələr haqqında qanunun” İngiltərədə qüvvəyə minməsi maliyyə mühasibat sisteminin və auditin qanunvericilik bazasının formalaşdırılmasında da bu istiqamətdə münasibətlərin tənzimlənməsinə şərait yaratmışdır.

Bazar münasibətlərinin getdikcə daha da genişlənməsi və eləcə də dünyada baş verən proseslərin rəngarəngliyi və 19-cu əsrdə auditin təkmilləşdirilməsində eləcə də müstəmləkə əsarətindən çıxan ölkələrdən bu sahənin inkişafına təkan vermişdir. Orta əsrlərdə auditor daha çox müəssisələrinin fəaliyyətində mövcud olan nöqsanların aşkara çıxarılmasına, eləcə də müxtəlif ödənişlərin həyata keçirməsi ilə bağlı vəziyyətə nəzarət edirdi. Lakin 19-cu əsrdən etibarən audit yalnız bu istiqamətdə deyil, ümumilikdə təftiş, nəzarət, yoxlama forması kimi bir mövqedən inkişaf etməyə başladı.²

²Abbasov İ.M “Audit “ Bakı, 2007

XX əsrdən etibarən isə auditin müasir çoxşaxəli inkişafına, ümumilikdə dünya iqtisadiyyatında baş verən dərinləşməkdə olan struktur dəyişikliklərlə həmçinin yüksək iqtisadi inkişafı əlaqədar olaraq yaranmışdır. Maliyyə mühasibat sisteminin nəzəri, metodoloji bazası da bu proseslərin təsiri altında təkmilləşməyə başladı və beləliklə də, maliyyə resurslarının pul vəsaitlərinin axınına nəzarət sistemi daha da ciddiləşdirmək və bu sahədə şəffaflığı artırmaq məqsədi ilə ilk dəfə bu dövrdə balans göstəricisindən istifadə edildi. Bununla yanaşı, daxili auditin geniş təşəkkülü və təkmilləşməsi, ümumilikdə maliyyə təsərrüfat əməliyyatlarının mahiyyəti baxımından təhlil və araşdırmaları və digər bütün üsullardan istifadəni zəruriləşdirdi. Bütün bununla yanaşı, auditin həyata keçirilməsindən subyekt daxili nəzarət sisteminin daxili auditin formalaşdırılması, yeni nəzarət sistemi son dərəcə mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu proses müasir dövrdə müəssisələrin fəaliyyətində qeyri-maliyyə nəzarətinin təşkilinin tərkib hissəsi hesab edilir.

İstər müasir dövrdə, istərsə də tarixi dövr ərzində auditorun yaranması bir xidmət sahəsi kimi təşəkkül tapmasından təlabat bir sıra səbəblərlə əlaqədar olmuşdur. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- ✓ müxtəlif təsərrüfat subyektlərinin idarə edənlərlə mülkiyyətçilərə arasında problemlərin yaranması və anlaşmazlıqların olması ;
- ✓ meydana gələn anlaşmazlıqlar nəticəsində ümumilikdə müəssisələrdə maliyyə təsərrüfat fəaliyyəti ilə əlaqədar qeyri-obyektiv informasiyanın verilmə ehtimalının yaranması ;
- ✓ düzgün qərarların qəbul olunması ilə əlaqədar təsərrüfat subyektlərində dəqiq və keyfiyyətli informasiya ehtiyacının olması ;
- ✓ əldə edilən informasiyaları yoxlamaq üçün xüsusi bilik və təcrübəyə ehtiyacın yaranması ;

- ✓ istifadəçiləri informasiyanın keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar bacarıqlarının və imkanlarının çatışmazlığı ;

Müasir dövrdə auditor fəaliyyətinin əsas məqsədi təsərrüfat subyektlərinin maliyyə vəziyyətinin təhlil edilməsi, eləcə də maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünün müəyyənəşdirilməsi, müəssisələrin maliyyə təsərrüfat fəaliyyəti zamanı meydana çıxan səhvlərin aradan qaldırılması və onların norma və standartlara uyğunluğun aşkar edilməsi, müxtəlif təsərrüfat əməliyyatlarının normativ aktlara uyğunluğunun pozulması şəraitində fəaliyyətin düzgün təşkili ilə əlaqədar tədbirlərin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Ümumilikdə müxtəlif dövrləri ərzində auditin məzmunu ilə əlaqədar xarici ədəbiyyatlarda və iqtisadçılar tərəfindən bir sıra fikirlər səsləndirilmişdir. Bu fikirlərim bəzilərinə nəzər salsaq, Belobjetski bu istiqamətdə də qeyd etmişdir ki, audit faktiki vəziyyətinin müşahidə edilməsi ilə əlaqədar mühüm meydana çıxan qeyri-əlverişli halların aradan qaldırılması və qeyri-müəyyənlikdən məsuliyyət daşıyan strukturlarının məlumatlandırılması sistemi kimi şərh edilir. Levor isə audit anlayışını şərh edərkən, onun müxtəlif hadisələr haqqında olan informasiyanın əldə edilməsi vasitəsilə sübutlarla, məlumatlarının nəticələri haqqında lazımı strukturlardan çatdırılması üzrə fəaliyyət göstərən bir sistem kimi ifadə etmişdir. Robertse görə audit sahibkarlıq riskinin azaldılması istiqamətində fəaliyyət göstərən bir prosesdir. Rusiya iqtisadçı alimləri isə audit fəaliyyətinin daha çox müəssisələrdə maliyyə hesabatlarının və nəticələrinin yoxlanılması və bunu uyğun formada mühasibat uçotunun aparılması kimi izah etmişlər. Belə ki, onlardan bəziləri auditi tərifi kimi məhz mühasibat hesabatlarından onun təyin edilmiş və audit obyektlərindən yoxlanılması və bununla əlaqədar informasiyanın doğru olub-olmaması ilə bağlı auditor rəyinin verilməsi ilə bağlı sahəyə kimi ifadə etmişlər. Ümumilikdə isə sadaladığımız bu yanaşmalar və tarixi dövrü ərzində

auditin formalaşma dövrü onun məzmunu ilə əlaqədar bir sıra xüsusiyyətlər formalaşdırmışdır ki. Bu xüsusiyyətləri, müasir dövrdə bütün sahələrdə, eləcə də bank sektoru üzrə tətbiq edilir. Xüsusiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir

1. aparılan təhlillər vasitəsilə informasiyanın toplanması. Audit fəaliyyətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri hər hansı bir qiymətləndirmə prosesinin aparması informasiyanın mövcud olmasıdır.
2. faktların toplanması və qiymətləndirilməsi – Audit fəaliyyəti zamanı informasiya əldə edildikdən sonra əldə edilən sübutların toplanması və meyarlarına uyğun şəkildə qiymətləndirməsi prosesi yerinə yetirildi. Bu zaman audit fəaliyyəti zamanı fakt və sübut şəklində auditini yerinə yetirildiyi müəssisənin ümumi hesabatlara eyni zamanda, digər müəssisələr və şəxslərə olan yazışmaları əsas informasiya məlumatları kimisayılır.
3. nəticələr haqqında məlumatın verilməsi – Bu xüsusiyyət auditin adətən son mərhələsini əhatə edir və bu zaman audit fəaliyyəti ilə əlaqədar bütün prosesin nəticələri auditor rəyinin tərtib edilməsi ilə müvafiq qurumlara. və istifadəçilərə audit fəaliyyətinin nəticələri barədə məlumatlar verilir.

Ölkəmizdə audit fəaliyyətinin inkişafı, və eləcə də bank sektoru üzrə bank nəzarəti mexanizminin tətbiq olunması müstəqillik dövründən sonra daha sürətlə baş vermişdi. Xüsusilə audit xidməti haqqında qanunun və eləcə də Auditorlar Palatasının fəaliyyəti ilə əlaqədar Əsasnamənin qəbul edilməsi ilə ölkəmizdə bu sahənin inkişafın və auditor fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üzrə mövcud qanunvericilik bazası formalaşdı. Bu bazaya əsasən, ölkəmizdə auditor xidməti ilə məşğul olan auditor təşkilatları və sərbəst auditorlar bir sıra hüquqlara sahibdirlər ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. ölkədə auditor xidmətini auditorlar təşkilatı və yaxud da ki, sərbəst auditorlar vasitəsilə aparılmasından asılı olmayaraq, auditor yoxlamasından qaydalarını müstəqil şəkildə müəyyənləşdirilməsi 4
2. auditor yoxlamasının aparıldığı müəssisələrdə bu istiqamətdə fəaliyyətlə əlaqədar bütün sənədlərlə tanış olmaq və onları əldə etmək imkanı;
3. səlahiyyətli dövlət orqanlarının xüsusi istəyi vasitəsilə audit fəaliyyətinin icra edilməsi müəyyən edilən nöqsanlar barədə onların qarşısında məsələ qaldırmaq ;
4. auditor yoxlamasının aparılması zamanı müxtəlif maddi dəyərlərin mövcudluğu, yaxud da təhlil edilməsi zamanı meydana çıxan hər hansı anlaşılmazlıq üzrə üzrə məsuliyyət daşıyan şəxslərdən əlavə məlumatlar əldə etmək hüququ

Bu hüquqlarla yanaşı, auditor fəaliyyətinin tənzimlənməsi üzrə qəbul edilən Auditor Palatası haqqında Əsasnamədə bu fəaliyyətin Auditor Palatası nəzdində funksiyaları müəyyən edilmişdir ki Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- auditor palatası müxtəlif müəssisələr və təsərrüfat subyektlərinin, maliyyə hesabat nəticələrinə uyğun auditor rəyinin hazırlayır və təsdiq edir.
- auditor fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən hüquqi və fiziki şəxslərə bu fəaliyyətlə əlaqədar lisenziyaların verilməsi qaydalarını müəyyənləşdirir ;
- auditor fəaliyyətinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi istiqamətində tövsiyələr hazırlayır ;
- təkrar audit xidmətini yerinə yetirir ;

Müasir dövrdə audit fəaliyyəti iqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə tətbiq edilir. Buna münafiq olaraq auditin müxtəlif növləri mövcuddur ki, bunlar ekoloji audit, bank sığorta, audit və s. növlər üzrə təsnifləşdirilir. Kommersiya banklarının

fəaliyyətində kredit əməliyyatlarının auditi bank auditin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Bankların fəaliyyətinə nəzarət bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində onların fəaliyyəti və eləcə də ölkənin iqtisadi həyatına. mühüm rol oynayır Banklar ölkə iqtisadiyyatından iqtisadi inkişaf üzrə yerinə yetirdiyi funksiyaları nəzərə alaraq bu istiqamətdə fəaliyyəti üzərində nəzarət mexanizminin olması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Kommersiya banklarının fəaliyyətinin, nəzarət müxtəlif formalarda həyata keçirilir. Bunlar

1. Daxili nəzarət – Kommersiya bankları və bank olan kredit təşkilatlarının fəaliyyətinə Mərkəzi Bank vasitəsilə nəzarət edilir.
2. müstəqil nəzarət – sərbəst auditorlar və nəzarət prosesi ilə əlaqədar fəaliyyət göstərən auditor təşkilatları vasitəsilə yerinə yetirilir.
3. dövlət nəzarəti formalarıdır

Banklarda auditor fəaliyyətinin əsas məqsədi kredit təşkilatları üzrə maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünün yoxlanılması və eləcə də orada aparılan müxtəlif əməliyyatların bank sistemi üzrə qanunvericiliyə və buna müvafiq olaraq ölkəmizdə bu istiqamətdə mövcud normativlərə uyğun yerinə yetirilməsidir.

Bu məqsədin kommersiya banklarında icra edilməsi üçün ümumilikdə ölkənin bank sistemi üzrə fəaliyyət göstərən hər bir kredit təşkilatında dayanıqlığın möhkəmləndirilməsi, sabit fəaliyyətinin formalaşdırılması və müxtəlif müştərilərə təklif edilən əməliyyatların keyfiyyətinin yüksəldilməsi üzrə tədbirlər həyata keçirməlidir. Ölkədə fəaliyyət göstərən kredit təşkilatlarında icra edilən audit fəaliyyətinin əsas vəzifələr aşağıdakılardan ibarətdir :

- Banklarda maliyyə təsərrüfat fəaliyyətinin düzgün şəkildə yerinə yetirilməsinin təhlil edilməsi ;

- Kredit təşkilatlarından maliyyə təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinin proqnozlaşdırılması
- Kommersiya banklar tərəfindən müştərilərə təqdim edilən aktiv əməliyyatların təhlili ;
- Kredit təşkilatlarından mühasibat uçotunun düzgün formada icrası və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətində tövsiyələrin verilməsi ;
- kreditləşmə əməliyyatları üzrə audit fəaliyyətinin düzgün tərtib edilməsi və bu işi üzrə işçilərin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması ;
- Kredit təşkilatlarından maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətində tədbirlərin icrası ;

Sadaladığımız bütün bu vəzifə auditor firmaları və müstəqil auditorlar tərəfindən kommersiya banklarının fəaliyyəti ilə əlaqədar yerinə yetirir. Audit fəaliyyətinin kommersiya bankları üzrə tətbiqi vəzifələri, ümumilikdə bir -biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olub, kredit təşkilatlarından, stabil inkişafa nail olması və eləcə də onların maliyyə mühasibat hesabatlarının düzgünlüyünün təmin olunması, gələcəkdə perspektivli inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsində mühüm rol oynayır.

Audit qaydaları çərçivəsində nəzərdə tutulan fəaliyyətin yerinə yetirilməsi, eləcə də müəssisələrin təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotu üzrə tam dəqiq əks edilməsi, pul vəsaitləri və hesablaşmalar üzrə inventarlaşma nəticələri düzgün və dəqiq olaraq qeydə alınması zamanı sənədlərin saxlanılması və eləcə də bütün bu proseslər peşəkar auditorlar vasitəsilə yoxlanılır. Daha sonra isə həm müəssisənin maliyyə vəziyyətinin yoxlanılması ilə əlaqədar olaraq təyin edilən audit yoxlama obyektinə üzrə yekun nəticələri rəsmi formada təsdiqləyirlər. Ölkəmizdə bazar münasibətləri çərçivəsində fəaliyyət göstərən şirkətlər arasında ciddi bir rəqabətin olması da onların məhsul istehsalı üzrə əhalinin və

istehlakçıların tələbatlarının nəzərə alınması istiqamətində fəaliyyətin təşkilini zəruri etmişdir. Buna görə də, auditor fəaliyyəti ilə məşğul olan auditorlar yalnız maliyyə nəticələrinə deyil, ümumilikdə, istehsal prosesinə təsir göstərən amilləri və bu istiqamətdə firmaların perspektiv inkişaf yollarını da müəyyən etməlidirlər.

Audit fəaliyyəti kredit təşkilatlarında 2 istiqamətdə aparılır – məcburi və lönüllü Məcburi formada yerinə yetirilən audit Mərkəzi bank tərəfindən Mərkəzi Bank haqqında qanun vasitəsilə yerinə yetirilir. Bu zaman audit yoxlamasının əsas istiqamətlərini müəyyən edilərək, auditorlar tərəfindən müəyyən dövr ərzində və yaxud da ki, zərurət olduğu zaman tətbiq edilir.

Ölkəmizdə ümumilikdə kredit təşkilatlarının auditi Azərbaycanda “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında” Qanunun 50-ci maddəsi üzrə yerinə yetir. Bu Qanuna əsasən, kommersiya banklarında audit fəaliyyəti Mərkəzi Bankın müəyyən etdiyi vaxtlarda və onun təyin etdiyi auditorlar vasitəsilə yoxlanılaraq kredit təşkilatlarından, mənfəət və zərər barədə hesabatı mətbuatda dərc edilməlidir.

Kredit təşkilatlarında könüllü audit fəaliyyətinin yerinə yetirilməsi və təşkilatın özünün sərbəst formada verdiyi qərara uyğun olaraq, onların təşəbbüsü ilə müqavilə vasitəsilə yerinə yetirilir. Bu zaman auditin aparılma qaydalarını kredit təşkilatı sərbəst formada müəyyənləşdir.

Keçirmə xüsusiyyətinə görə audit fəaliyyəti, xarici və daxili auditə bölünür.

Xarici auditor fəaliyyəti daha çox müstəqil formada müraciət əsasında müxtəlif auditor şirkətləri və sərbəst auditorlar ofisi ilə imzalanmış müqavilə əsasında yerinə yetirək, kredit təşkilatlarında həyata keçirilir. Xarici və ya kənar audit fəaliyyətinin icrası zamanı təşkilat rəhbərliyi bunun müxtəlif məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi və eyni zamanda, müəssisənin mühasibat hesabatlarının

düzgünlüyünün qiymətləndirilməsi kimi məsələlər xarici audit fəaliyyətində əks olunur.

Daxili audit isə müasir dövrdə hər bir təşkilatın nəzarət sisteminin tərkib hissəsi kimi çıxış edərək idarəetmə sistemində səmərəliliyin əldə olunması və ümumilikdə mühasibat hesabatlarının düzgünlüyünün qiymətləndirilməsi təşkilatın struktur bölmələri arasında qarşılıqlı əlaqələrin yaradılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm rol oynayır. Kredit təşkilatlarında daxili audit üçün müəyyən edilmiş, şöbə və yaxud bölmələr üzrə daxili qayda da həyata keçirilir. Daxili audit kommersiya banklarında təyin edilmiş normativlər və ya onun hüquqi baza əsasında yerinə yetirilərək özündə müxtəlif xüsusiyyətləri və hüquqları əks etdirir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Kommersiya bankında daxili audit fəaliyyətinin yerinə yetirildiyi müvafiq şöbənin işçiləri və yaxud da ki, menecerləri, eləcə də rəhbərlik tərəfindən zəruri informasiyaların və sənədlərin əldə olunması ;
2. Daxili audit fəaliyyətinin səlahiyyətləri çərçivəsində təşkilatın əməkdaşlarının şifahi və yazılı izahatların əldə edilməsi ;
3. xüsusi təşkilatın maliyyə təsərrüfat və mühasibat fəaliyyətində baş vermiş pozuntulara səbəb olan şəxsləri müəyyən edərək onların qeyri peşəkar fəaliyyəti haqqında rəhbərliyə məlumat vermək ;
4. Daxili auditinin yerinə yetirilmə qaydalarını müvafiq olaraq kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə digər təşkilatlarla əlaqələr saxlamaq ;

Kredit təşkilatlarında auditor l fəaliyyətinin yerinə yetirilməsi əsas məqsədi burada təşkilatçıların maraqlarına xidmət edərək idarəetməni daha səmərəli formada təşkilinin və bu istiqamətdə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsində kredit təşkilatına dəstək olmaqdan ibarətdir.

Kommersiya banklarından daxili auditin aparılması strategiyası kredit təşkilatları üzrə səmərəliliyin əldə olunması məqsədi ilə audit yoxlama məqsədlərinə nail olmaq üçün. görülən tədbirlərdən və eləcə də daxili auditor olan təcrübələrindən asılı olaraq dəyişilir. Bu zaman Auditorlar tərəfindən Bu fəaliyyətin təşkili ilə əlaqədar plan tərtib edilir ki bu plan özündə bu fəaliyyətin həyata keçirilməsinə aid sübutlarının əldə edilməsi və yoxlamaların planlaşdırılması ilə əlaqədar məsələləri əks etdirir. Bu mərhələlər aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Audit fəaliyyətin icrası zamanı yoxlamaların aparılması müddətinin planlaşdırılmasını – Bu müddət təqvim qrafiki vasitəsilə təyin edilərək müxtəlif dövrləri ərzində yerinə yetirilən yoxlama prosedurlarını əks etdirir.
2. yoxlamaların planlaşdırılaraq yerinə yetirilməsi

Planlaşdırma prosesi ümumilikdə, auditor fəaliyyəti zamanı yoxlamaların gedişatından və dəstək olan və düzgün formada icra edilməsi üçün şərait yaradanın da əsas amillərdən hesab edilir. Planlaşdırma prosesi aşağıdakı mərhələlər üzrə təsnifləşdirilir. Bunlar :

- maliyyə təhlili mərhələsi ;
- informasiyaların əldə edilməsi mərhələsi ;
- yoxlamaların aparılması strategiyasını inkişafı ;
- planlaşdırmanın sənədləşdirilməsi ;
- auditor fəaliyyətində planlaşdırma zamanı yoxlama strategiyasının təyin edilməsi

Xarici və daxili auditin müqayisəli xarakteristikası

Amil	Xarici	Daxili
Tənzimləmə	Dövlət	İdarəetmə orqanı, rəhbərlik
Status	Yoxlanılan şəxslərdən asılı olmama	İdarəetmə strukturunun tərkibindədir
Məqsəd	Hesabatların dəqiqliyi haqqında rəyin formalaşdırılması	Daxili nəzarət sisteminin fəaliyyətinin effektivliyi
İşlərin həcmi	Müqavilə	Komissiyanın, şöbənin Əsasnaməsi, vəzifə təlimatları
Vəzifələrin qoyuluşu	Auditi aparılan şəxslə auditor firması arasında bağlanmış müqavilə ilə müəyyən olunur	İdarəetmə tələbatlarından çıxış edərək rəhbərlik tərəfindən müəyyən olunur
Vasitələr	Auditor standartları əsasında müəyyən olunur	Müstəqil surətdə seçilir
Fəaliyyət növü	Sahibkarlıq fəaliyyəti	İcraçı fəaliyyət
İşin təşkili	Auditor standartlarından çıxış edərək, auditor tərəfindən müstəqil surətdə müəyyən olunur	Rəhbərliyin konkret tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi
Qarşılıqlı münasibətdə	Bərabərhüquqlu tərəfdaşlıq, müstəqillik	Təşkilatın rəhbərliyə təbəçiliyi, rəhbərlikdən asılılığı
İxtisaslaşma	Dövlət tərəfindən tənzimlənir	Müəssisə rəhbərliyinin rəyi əsasında müəyyən olunur
Ödəniş	Müqavilə əsasında göstərilən xidmətlərin haqqının ödənilməsi	Ştat cədvəli əsasında əmək haqqının hesablanması
Məsuliyyət	Qanunvericiliyə müvafiq surətdə, müştərilər və üçüncü şəxslər qarşısında məsuliyyət	Öz öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə görə rəhbərlik qarşısında məsuliyyət
Hesabatlılıq	Auditor rəyi maliyyə hesabatlarına əlavə olunur	Rəhbərliyə hesabat verilməsi

Cədvəl 3.1. Daxili və xarici auditin müqayisəsi

3.2. Bankların kredit əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Müasir dövrdə Azərbaycanda mövcud iqtisadi vəziyyəti və kredit sisteminin inkişaf səviyyəsi bank sektorunun daha da təkmilləşdirilməsini və kredit əməliyyatlarının inkişafını zəruri edir. Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində müxtəlif ölkələrdən kredit sisteminin inkişafı nəzdində kredit əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi, xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bunun başlıca səbəb ondan ibarətdir ki, hər bir kredit sisteminin uğurlu inkişafı sərbəst formada idarə olunan bank sferasından asılı olaraq dəyişir.

Müasir dövrdə istehsal münasibətlərinin yüksək səviyyəsi və ümumilikdə ölkədə müxtəlif xidmət sferalarının yaranması, pul kredit siyasəti və ümumilikdə bank sektorunun fəaliyyəti üzrə düzgün strategiyanın tətbiqini tələb edir. Belə ki, pul-kredit siyasətinin düzgün tətbiqi və pul -kredit siyasətinin qarşısında qoyulan vəzifələrə nail olunması ölkədə baş verən bir sıra hadisələrdən, eləcə də maddi siyasi və iqtisadi problemlər, həmçinin kreditlər və depozitlər üzrə kommersiya bankları müəyyən etdiyi faiz siyasətindən asılı olaraq dəyişilir. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra özəl bankların yaranması nəticəsində kredit qoyuluşları üzrə özəl bankların çəkisi sürətlə artmışdır. Kommersiya banklarının yaranması və onların əhaliyə pul vəsaitlərinin cəlb edilməsi və buna müvafiq müxtəlif kredit əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi, onlar arasında rəqabət mübarizəsini daha da gücləndirmişdir. Bu rəqabət mübarizəsi nəticəsində son illərdə nisbətən zəif kapitallaşması banklar müflis olmuş və yaxud da iri bankların fəaliyyətindən asılı vəziyyətə düşmüşlər. Pul kredit siyasətini təhlil edilərək bu istiqamətdə meydana çıxan problemlərin araşdırılması və həll edilməsi ümumilikdə kredit sistemi üzrə yaranan problemlərin də həll edilməsi və bu istiqamətdə təkmilləşmə tədbirlərinin yerinə yetirilməsinə şərait yaradır. Bu istiqamətdə

fəaliyyət zamanı əsas məqsəd faiz siyasəti və pul tədavülünün tənzimlənməsi məqsədilə kommersiya banklar tərəfindən məcburi ehtiyatların rolunun daha da artırılmasıdır. Buna müvafiq olaraq kredit təşkilatlarının fəaliyyəti zamanı gələcəkdə kredit pul kredit siyasəti alətlərinin qanunvericilik bazasının daha da inkişaf etdirilməsi və bu istiqamətdə depozit əməliyyatları, veksellərin uçotu əməliyyatları kimi daha perspektivli hesab edilən tənzimlənmə metodlarından istifadə edilməsi aktual hesab edilir. Bu zaman qarşıya qoyulan məqsədlərdən nail olmaq üçün monetar inkişaf modellərinin qurulması istiqamətində kompleks işlərin aparılmasını və bu istiqamətdə beynəlxalq təcrübədən istifadə edərək, monetar, təhlil və proqnozlaşdırma bazasının daha da təkmilləşməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümumilikdə ölkəmizdən kredit əməliyyatlarının təşkili və kreditləşmə prosesinin inkişafı cəhətdən pul-kredit siyasətinin sabitləşdirilməsi kredit sistem fəaliyyətinin daha səmərəli formada yerinə yetirilməsinə və eləcə də mikro iqtisadi proseslərin modelləşdirilməsi və bu siyasətin istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində mühüm rol oynayır.

Kredit sisteminin inkişaf etdirilməsi istiqamətində ölkəmizdə bir sıra tədbirlərin yerinə yetirilməsi, kommersiya banklarında kredit əməliyyatlarından təkmilləşdirilməsi strategiyası ilə yanaşı, depozit əməliyyatlarında artımı ehtimalını şərtləndirir və gələcəkdə bu əməliyyatlar vasitəsi ilə resurs bazasının genişlənməsi, kredit qoyuluşlarının da inkişafı üçün əlverişli şərait formalaşdırır. Buna müvafiq olaraq, ölkəmizdə bank və bank olmayan kredit təşkilatları tərəfindən təkmilləşdirmə ilə əlaqədar tədbirlər yerinə yetirilir.

Bankın fəaliyyətindən və xüsusilə kredit sektorunda müştəri məmnuniyyətinin əldə edilməsi və ümumilikdə müştərilər haqqında dolğun informasiya, onun formalaşmasından çərçivəsindən kredit reyestrinin yaranması və bu istiqamətdə tədbirlərin həyata keçirilməsi son zamanlar kommersiya bankları

tərəfindən xüsusi diqqət yetirilən əsas məsələlərdən hesab edilir. Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, müasir dövrdə bank müştəri münasibətlərinin inkişafının təmin edilməsi bu istiqamətdə meydana çıxan problemlər birbaşa olaraq kommersiya banklarının əməliyyatlarından fəaliyyətinə təsir göstərir. Elə buna görə də kredit təşkilatların müştərilərlə münasibətləri zamanı bir sıra xüsusiyyətlər diqqət yetirməlidirlər. Müştəri ilə üz-üzə ünsiyyət zamanı kreditləşmə əməliyyatını yerinə yetirən bankının kredit şöbəsinin işçisi müştəri ilə danışıq zamanı səs tonu düzgün şəkildə nizamlanmalı, müştərinin müraciət etdiyi xidmət üzrə onu tam məlumatlandırılmalı, danışığa ehtiyac olmadığı halda, lazımsız yerə uzatmamalı müştəriləri bank xidmətləri haqqında tam məlumatlandırmalıdır. Bu xüsusiyyətlərə uyğun təhlili edilmişdir ki, ümumilikdə, həm hər bir kredit təşkilatında bir il ərzində orta hesabla 18% müştərisini itirir və bunun əsas səbəbləri aşağıdakılardan ibarətdir

Kredit təşkilatının hər hansı bir xidmətindən istifadə üzrə müraciət etmiş şəxsin işçilərdən məmnun olmaması ;

Kredit təşkilatının təqdim etdiyi faiz dərəcələrindən məmnun olmaması ;

Müştərinin probleminin həll edilməməsi ;

Elektron hesablaşma sistemlərinin yaradılması və bu istiqamətdə fəaliyyətin daha da təkmilləşdirilməsi və kommersiya banklarından müxtəlif əməliyyatları üzrə fəaliyyətinin daha operativ şəkildə təşkil olunmasında mühüm rol oynayır. Buna müvafiq olaraq elektron hesablaşma sisteminin fəaliyyət mexanizmi vasitəsi ilə əhali müxtəlif xidmət sferasında plastik kart əməliyyatları və bank sistemi vasitəsilə onlara o uzaq məsafələrə getmədən evdə müxtəlif xidmətlərin yerinə yetirilməsinə şərait yaradır. Xüsusilə də dünyanı iqtisadi inteqrasiya proseslərinə qoşulan ölkəmizdə ödəniş sistemlərinin inkişaf strategiyası müvafiq şəkildə

islahatların həyata keçirilməsi və bu istiqamətdə beynəlxalq təcrübənin mənimsənilməsi son illərdə daha da sürətlə inkişaf edir. Buna müvafiq olaraq, ölkəmiz artıq bir neçə ildir ki, Azəriqaz prosessinq kampaniyasından istifadə edilir və bu kampaniya əsasən və ya məlumat xidməti sistemi mobil telefon vasitəsilə müxtəlif bank xidmətləri yerinə yetirir. Bu xidmət proqramı çərçivəsində məlumat xidməti sistemi vasitəsilə müxtəlif əməliyyatlar yerinə yetirmək üçün ölkədaxili üzrə informasiya, plastik kartların əməliyyatı aparılsa da məlumat xidməti sisteminin real iş rejimində işləyən mobil telefonları istifadə edərək kart hesabları üzrə əməliyyatların bir neçə dəqiqədə yerinə yetirirlər. Məlumat xidməti sistemindən istifadə edən müştərinin bankın plastik kartına sahib olmalıdır və onun mobil telefon rabitənin fəaliyyət zonasını və müvafiq sistemə daxil olmalıdır, bu zaman ərizə ilə banka müraciət edərək, müvafiq kart əməliyyatından aparılmasını şərtləndirməlidir.

Ölkəmizdə 2001-ci ildən etibarən AZİPS və XÖHKS sistemlərinin yaradılması bankı arasında Milli Hesablaşmalar Sistemi kimi fəaliyyətini daha operativ şəkildə tənzimlənməsinə şərait yaratdı. ümumilikdə, sadaladığımız bütün bu məsələlər ölkəmizdə bank xidmətinin yaxşılaşdırılması və sivil inkişaf formalarının tətbiq edilməsində mühüm rol oynadı. Hesablaşma sistemləri üzrə Azərbaycanda həyata keçirilən hesablaşmaların aşağıdakılardan ibarətdir 6

Pul vəsaitinin silinməsi barədə həmin müştəri tərəfindən sərəncam vasitəsilə müştərinin hesabından vəsaitin silinməsi ;

Kreditorun tələbinə əsasən, vəsaitlərin hesabdən haqq sevgisi silinməsi müştərinin razılığını bank hesabı müqaviləsində təsbit edilməsi yolu ilə ;

Ödəyicinin və ödəniş alandan müqavilə münasibətlərinə qarışmadan, ödənişlərdə vasitəçilik etmə. Bu onu sübut edir ki, hesablaşma formalarının

seçilməsi zamanı müəssisələrə müstəqillik verilmişdir və bu zaman bankın öhdəliyi sadəcə olaraq tətbiq edilmiş, hesablaşma qaydalarını ödəniş sənədlərini standartla uyğun şəkildə yerinə yetirilməsinə nəzarət etməkdən ibarətdir :

Ödənişi tezləşdirmək prinsipi hər bir ödənişin aparılmasını müəyyən vaxt ərzində yerinə yetirilməsini əks etdirir. Bu zaman ödənişin vaxtı, müddəti, təsərrüfat kredit müqavilələrində, kollektiv müqavilədə və vergi orqanı və ya normativ sənədlərində öz əksini tapır

Ölkəmizdə bank sisteminin inkişaf xüsusiyyətləri içərisində Azərbaycanda fəaliyyət göstərən kredit təşkilatlarının iqtisadi inteqrasiya imkanlarının olması və eləcə də xarici kredit təşkilatları ilə aparılan hesablaşma əməliyyatları və müxtəlif qarşılıqlı əlaqələrdən asılı olaraq dəyişir. İqtisadiyyatın dirçəlməsində kredit sektoruna və buna müvafiq maliyyə strukturlarının fəaliyyəti də danılmazdır. Lakin buna baxmayaraq qeyd etmək lazımdır ki, maliyyələşmə istiqamətində daxili maliyyə mənbələri ilə yanaşı, xarici ölkələrin maliyyə mənbələrindən bu istiqamətdə problemlərin həll olunmasında onun rolu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkəmizdə makro və mikro iqtisadi maliyyə sabitliyinin əldə olunması məqsədi ilə müxtəlif dövrlər ərzində Beynəlxalq Valyuta Fondu , Dünya Fondu və eləcə də bir sıra ölkələrdən, beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə yardım alınmışdı. Bu yardımlar isə Azərbaycan iqtisadiyyatının və sosial sferanın inkişafına yönəldilərək müxtəlif sahələrində meydana çıxan problemlərin həll edilməsində kömək olmuşdur. Ölkəmizin müxtəlif dövrləri ərzində müraciət edərək, Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankın güzəştli kreditlərindən istifadə etməsi, ümumilikdə kredit resurslarının və xarici investisiya qoyuluşlarının artmasına və onların etibarlılığına təminat yaratmışdır.

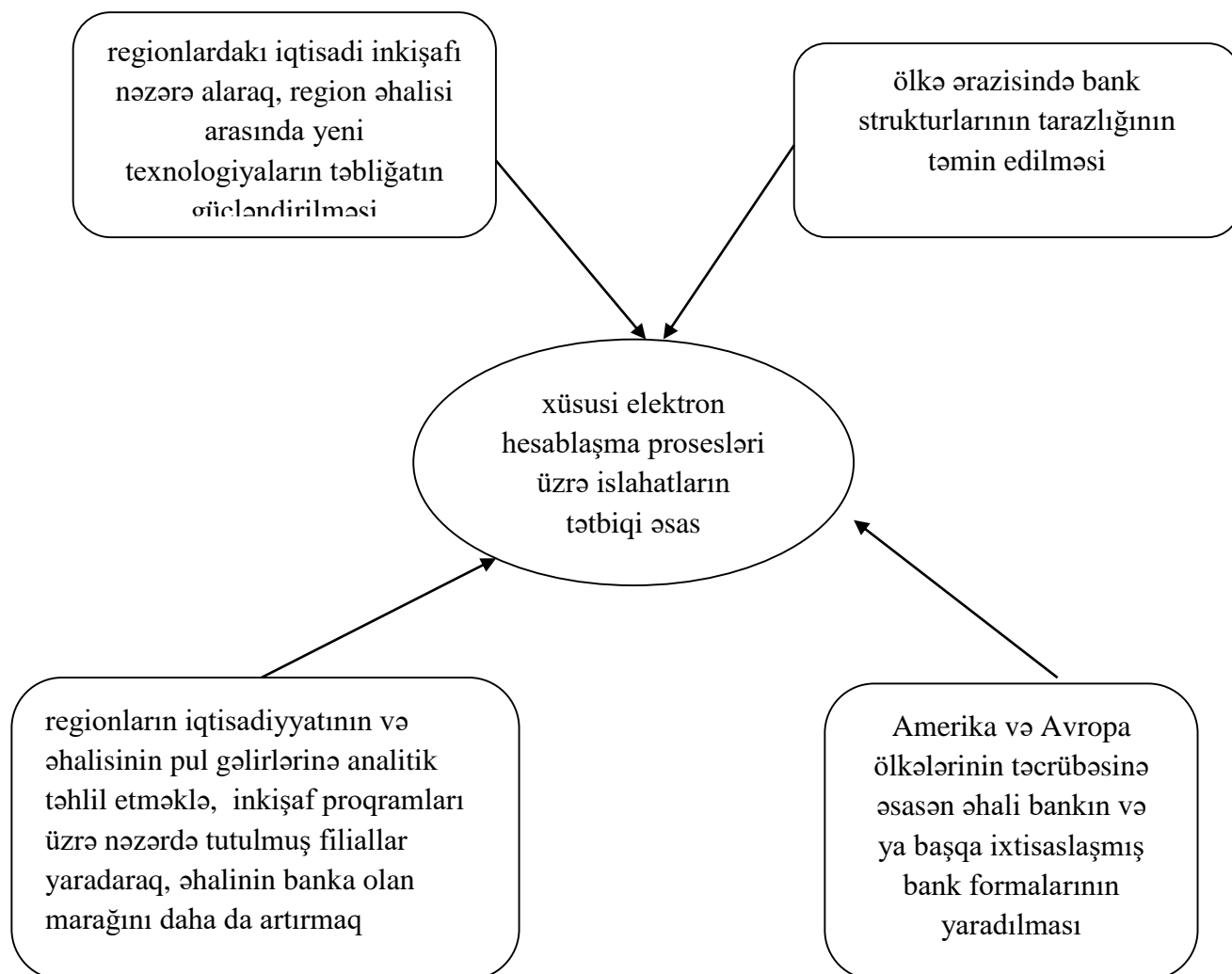
Bazar münasibətləri şəraitində kredit sisteminin inkişaf etdirilməsi istiqamətində strateji planlaşdırma mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümumilikdə qeyd

edə bilərik ki, istənilən bir təşkilatda idarəetmə qərarlarının düzgün şəkildə qəbul edilməsi və tətbiqi, eləcə də təşkilatın fəaliyyətinə təsir edəcək, xarici və daxili amillərin təhlili onun inkişafının və normal fəaliyyətini şərtləndirən əsas amillər hesab edilir . Təşkilatda fəaliyyət göstərən menecerlər komandası bankların fəaliyyətinin daha peşəkar kadrların vasitəsi ilə yerinə yetirilməsinə və müvafiq struktur üzrə məsuliyyət daşıyan şəxslərin müxtəlif ideyalarla müştərilərə daim yeni xidmətlər təqdim etməsi həmin təşkilatın inkişafını şərtləndirən çox mühüm amil hesab edilir.

Müasir dövrdə maliyyə institutlarında, əhalinin pul vəsaitlərinin saxlanması onlara olan etibarın göstəricisi kimi çıxış edir. Buna müvafiq olaraq da bu sahə üzrə stabilliyin təmin olunması və bu sistemə nəzarət olunması daim dövlətin qarşısında onun əsas vəzifələrdən hesab edilir. Əhalinin öz əmanətlərini inanaraq etibar etdiyi banklar isə daima bu istiqamətdə fəaliyyət zamanla səhvlərə yol verməməli və müştərilərin istəklərini nəzərə alaraq yaranan problemləri peşəkar səviyyədə həll etməyə çalışmalıdır. Ümumilikdə qeyd edə bilərik pulun idarəedilməsi texnologiyasının dəyişməsi müxtəlif zaman çərçivəsində kağız formada elektron sistemə keçidə səbəb olmuşdur. Belə olduqda isə Elektron ödəniş sistemlərinin rolu daha da artdı.

Ölkəmizdə nağdsız hesablaşmalarla əlaqədar qanun verib ki, bu istiqamətdə Azərbaycan Respublikasında nağdsız hesablaşmalar və pul köçürmələri haqqında təlimat əsasında yerinə yetirilir. Bu təlimat 2002-ci yenidən Azərbaycan Respublikası Milli Bankı İdarə Heyəti tərəfin qərarı ilə təsdiq edilmişdir. Ümumilikdə, aparılan islahatlar kağız daşıyıcı anadan götürülərək elektron hesablaşmalar formasının yaranmasına şərait yaradır, özündən bir sıra məsələlərin tətbiqini zəruri edir. Onlar aşağıdakılardan ibarətdir :

Sxem 3.1. Elektron hesablama prosesləri üzrə yerinə yetirilən islahatlar ³

³ Quliyev Fəxri "bankların nağdsız hesablama olanda yeni texnologiyaların tətbiqi " i.q.üz.fə.do.al.də.al.üç.tə.ed.dis, Bakı, 2009, səh 58

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tədqiqat işində və ümumilikdə bank sektorunun yaranması və onun bu istiqamətdə müxtəlif dünya ölkələrində bank sisteminin formalaşmasının nəzəri metodoloji əsasları və eləcə də Azərbaycanda bank sistemi və bu sahə üzrə yerinə yetirilən müxtəlif növ əməliyyatlar və xüsusilə kredit əməliyyatları, həmçinin tədqiqat işinin obyektləri üzrə seçilmiş kommersiya bankları Azərbaycan Beynəlxalq Bankı, Azər- Türk Bank təhlil edilərək ümumiləşdirilmiş nəticələr əldə edilmişdir.

Tədqiqat işinin müxtəlif bölmələrində bankların kredit siyasəti və kredit əməliyyatlarının əhəmiyyəti, banklarda kreditləşmə əməliyyatlarının təşkili, kredit əməliyyatlarının hüquqi əsasları, bankın kredit əməliyyatlarının təhlili və qiymətləndirilməsi kimi məsələlər tədqiqat işində müəyyən edilmiş kommersiya bankları üzrə tədqiq edilmiş, eləcə də Azərbaycan Beynəlxalq Bankı, Azər- Türk Bank üzrə kredit qoyuluşları, kreditləşmə əməliyyatlarından bankların əldə etdiyi gəlirlər göstərilmiş, bununla yanaşı bankların fəaliyyəti, əhatə dairəsi şərh edilmişdir.

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, müasir dövrdə hər bir dövlətin iqtisadi inkişafının əsas səbəblərindən biri kimi bank sektoru çıxış edir. Bankların fəaliyyətinin çoxşaxəli olmasını, onların mahiyyətindən məzmun etibarilə geniş olmasına səbəb olur. Belə ki, bank hər şeydən əvvəl iqtisadi idarəetmə orqanı kimi xarakterizə edilir. Bankların iqtisadi idarəetmə orqanı kimi çıxış etməsinin də əsas səbəbi çox qədim dövrlərdə onların dövlət orqanlarına çevirməsi və banklar üzərində dövlət inhisarının olması ilə əlaqəlidir. Qədim dövrlərdə bankların idarəetmə orqanı kimi mərkəzi idarəetmə sisteminin tərkib hissəsi hesab edirsə,

daha da sonradan bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar bu xüsusiyyətlər tamamilə dəyişmiş və yeni xarakter kəsb etmişdir.

Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində bankların yeni xarakter kəsb etməsinin əsas səbəbi onların müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə yeni sahələrin formalaşması ilə əlaqədar yerinə yetirdiyi çoxsaylı əməliyyatlarla əlaqəlidir. Yerinə yetirilən əməliyyatların sayının çoxluğu və ümumilikdə kommersion banklarının iqtisadiyyatdakı rolunu nəzərə alaraq və onların iqtisadi subyektlər kimi müxtəlif idarəetmə funksiyalarının yerinə yetirdiklərini söyləyə bilərik. Bu idarəetmə funksiyaları isə əsasən pul vəsaitlərinin idarə edilməsi ilə bağlıdır. Yeni xidmət növlərinin formalaşması, bankları, fiziki və hüquqi şəxslərə standart əməliyyatları ilə yanaşı, müxtəlif məsləhət konsaltinq xidmətləri əmlak üzrə broker xidmətləri, yəni ümumilikdə, qiymətli kağızların qoyuluşu üzrə broker və müxtəlif təyinatlı xidmətlərin göstərilməsi ilə nəticələnmişdir. Kommersion bankları tərəfindən yerinə yetirilən bütün xidmətlərdə rəqabətin səviyyəsi və eləcə də dünya standartları çərçivəsində xidmətin göstərilməsi hər bir kommersion bankının məqsədlərindən tərkib hissəsi kimi çıxış etmişdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Bakı, 1995
2. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu , 2004
3. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bank haqqında qanun , Bakı, 2004
4. Azərbaycan Respublikası Bank olmayan kredit təşkilatları haqqında qanun Bakı, 2009
5. Azərbaycan Respublikası “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında” qanun 1996
6. Azərbaycan Respublikasının Girov haqqında qanun 1998
7. Nəğdsiz hesablaşmanın aparılması qaydaları haqqında təlimat 1997
8. Məmmədov C “Bank işi” 1997
9. Bağırov M.M “Banklar və bank əməliyyatları”, Bakı, 2003
- 10.“Pul, kredit və banklar . Bakı, Qanun 2000
- 11.Orucov İlkin “Pərakəndə bank xidmətləri” Bakı, 2008
- 12.Məmmədov Z.F. “Pul, kredit, bank” Bakı, 2004
- 13.Bəşirov R.A. Bank işi. 2007
- 14.R.V.Əsgərova Pul, kredit və banklar Bakı 2007
- 15.R.A.Bəşirov Bank işi Bakı 2007
- 16.Tağıyev və başqaları-“Maliyyə, pul tədavülü və kredit”, Bakı-1999
- 17.Xankişiyev Bəybala “Maliyyə nəzarəti”, Bakı, 2002
- 18.V.T.Novruzov, Nəsibova L “Daxili audit”, Bakı, 2002
- 19.Daxili audit . Ali məktəblər üçün dərslik. , Bakı, 2008
- 20.Банковское дело: современная система кредитования. Москва: КноРус, 2013.
- 21.Банисовское депо. род ред. лаарушина томах асемирного Банка. М. 1994.

22. галанова В.А., Басова А.И. Биржсовое дело. М. 1998
23. Банковскаиа ресрорма Под ред.. ирхшеваАС. 1989.
24. фимова О.В. Финансовый анализ: современный инструментарий для принятия экономических решений: Учебник.- М.: Омега-Л, 2010.-
25. Кабушкин, С. Н. Управление банковским кредитным риском: М.: Новое знание, 2007.
26. Ковалев П.П. Банковский риск менеджмент: Москва: КУРС: ИНФРА. М, 2013
27. Задачи по финансовой математике: Учебное пособие / П.Н.Брусов, П.П.Брусов, Н.П.Орехова, С.В.Скородулина.-М.: КНОРУС, 2014.-
28. Камысовская С.В. Банковский финансовый учет и аудит: Учебное пособие.- М.: ФОРУМ, 2013.
29. Банковское депо: стратегическое руководство гюд ред.. Флатонова 13., М. 1988.
30. Банки и банковские операции: Учебник / Под ред. О.И. Лаврушина.- М.:КНОРУС, 2012
31. <https://www.cbar.az>
32. <http://kayzen.az>
33. <https://www.wikipedia.org>
34. <http://www.worldbank.org>
35. <http://www.audit.gov.az/?lang=ru>

РЕЗЮМЕ

Кредитная политика банков, кредитование клиентов в связи с Отражает меры. В целом кредитование коммерческих банков и кредитной политики банка в связи с различными принципами и целями, а также для достижения целей, поставленных коммерческих банков в их финансовых и других инструментов, используемых в комбинации. Другими словами, кредитная политика банков, работающих в отделе кредитования в связи с общими правилами и принципами для эффективной организации работы, а также Отражает принятия решений в этом отношении. Сущность кредитной политики, кредитные операции, которые считаются неотъемлемой частью коммерческих банков является сама кредитная система. Соответственно, кредитная политика, кредитование варьируется в зависимости от конкретных целей. Кредитование коммерческими банками для осуществления операций, и выступает в качестве общей цели кредитной политики. В наше время, регулирование кредитных операций, в общем, денежно-кредитной политики является взаимосвязанным Проведенная. Основная причина заключается в том, что формирование системы кредитных операций в каждой стране, что страна управляется в соответствии с принципами спроса и предложения в кредитной политике. В странах с рыночной экономикой, а также подключение 3-кредитной системы, которая включает в себя это направление, по данным Центрального банка, коммерческих банков и небанковских кредитных организаций. Кредитование деятельности в экономическом развитии страны является очень важным и очень важно, чтобы всегда продолжать расти после достижения независимости. Можно отметить, что все эти вопросы, в соответствии с уже упоминалось,

исследование очень важно учитывать. Структура и объем диссертации. Введение Thesis, глава 3, пункт 7, выводы и предложения, ссылки, относятся к источникам *ibarətdirTədqiqat* структура выглядит следующим образом: первая глава общетеоретической и методологической основы развития банковской системы в этот период истории или банковской система в Азербайджане за годы независимости и текущего состояния Советского Союза анализирует тенденции развития банковского сектора и кредитных операций банковской системы было зарегистрировано выявлено не было. «В настоящее время правовой базы кредитных операций банков, анализ и оценка» глава правовой базы коммерческих банков кредитной политики и правовых актов, принятых в этой области, а также общности кредитных операций банков в связи с деятельностью были проанализированы процессы оценки. . «Анализ и улучшение текущего состояния кредитных операций *istiqamətləri*» улучшения кредитных операций в третьей главе населения было в соответствии с потребностями различных вопросов, связанных с планируемым сделкам интерпретированы.

SUMMARY

Banks' lending policy, customer lending reflects measures implemented in connection with. Overall lending to commercial banks and credit policy of the bank in connection with the various principles and objectives, and to achieve the goals set by commercial banks in their financial and other instruments used in combination. In other words, the credit policy of the banks operating in the lending department in connection with the general rules and principles for the efficient organization of work, and also reflects the decision making in this regard. The essence of the credit policy, credit operations, which are considered an integral part of the commercial banks is the credit system itself. Accordingly, the credit policy, lending varies depending on specific objectives. Lending by commercial banks to carry out operations and acts as a general purpose credit policy. In modern times, the regulation of credit operations, in general, monetary policy is carried out in interconnected. The main reason is that the formation of the system credit operations in each country, that country is governed according to the principles of supply and demand in the credit policy. Lending operations in the country's economic development is very important and it's important to always continue to grow after independence. We can mention that all these issues in accordance with the mentioned, research is very important to consider. The structure and volume of the dissertation. Thesis introduction, chapter 3, paragraph 7, conclusions and suggestions, references, refer to the sources of ibarətdirTədqiqat structure is as follows: 1st chapter of the general theoretical and methodological basis of the development of the banking system during this period of history or the banking system in Azerbaijan during the years of independence and the current state of the Soviet Union analyzes development trends in the banking sector and the banking system's lending operations were identified have been reported. "At present, the legal basis of the banks' credit operations, analysis and evaluation" chapter of the

legal base of commercial banks credit policy and legal acts adopted in this area, and the commonality of credit operations of banks in connection with the activities of assessment processes have been analyzed. . ". Reviewing and improving the current state of the credit operations istiqamətlərii "the third chapter to improve the credit operations in accordance with the needs of the population has been interpreted in various issues related to the proposed transactions.

Referat

Bankların kredit siyasəti, müştərilərlə kreditləşmə ilə əlaqədar yerinə yetirdiyi tədbirlər sistemini özündə əks etdirir. Kredit siyasəti kommersiya banklarında ümumilikdə kreditləşmə ilə əlaqədar bankın müxtəlif prinsip və məqsədlərinə, həmçinin kommersiya banklarının qarşılıqlı qoyduğu məqsədlərə nail olmaq üçün istifadə etdiyi maliyyə və digər alətləri özündə birləşdirir. Başqa sözlə, kredit siyasəti banklarda kreditləşmə ilə əlaqədar fəaliyyət göstərən şöbənin səmərəli fəaliyyətinin təşkili üçün ümumi qayda və prinsipləri, həmçinin bu istiqamətdə qərarların qəbul edilməsini özündə əks etdirir.

Kredit siyasətinin tərkib hissəsi hesab edilən kredit əməliyyatlarının mahiyyəti elə kommersiya banklarında kredit sisteminin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Buna müvafiq olaraq kredit siyasətinin formalaşması, kreditləşmənin məqsədlərinin müəyyən edilməsindən asılı olaraq dəyişilir. Kreditləşmə əməliyyatlarının kommersiya bankları tərəfindən yerinə yetirilməsi kredit siyasətinin ümumi məqsədi kimi çıxış edir. Müasir dövrdə kredit əməliyyatlarının tənzimlənməsi, ümumilikdə, pul-kredit siyasətində qarşılıqlı əlaqəli formada həyata keçirilir. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, hər bir ölkədə kredit əməliyyatları sisteminin formalaşması həmin ölkədə pul kredit siyasətinin tələb və prinsiplərinə uyğun olaraq tənzimlənilir. Kreditləşmə əməliyyatları ölkə iqtisadiyyatın inkişafında olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir və müstəqillik əldə etdikdən sonra bu əhəmiyyət daha da artmışdır. Sadaladığımız bütün bu məsələlərə uyğun formada qeyd edə bilərik ki, tədqiqat işi olduqca aktual hesab edilir.

Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində bankların yeni xarakter kəsb etməsinin əsas səbəbi onların müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə yeni sahələrin formalaşması ilə əlaqədar yerinə yetirdiyi çoxsaylı əməliyyatlarla əlaqəlidir.

Yerinə yetirilən əməliyyatların sayının çoxluğu və ümumilikdə kommersiya banklarının iqtisadiyyatdakı rolunu nəzərə alaraq və onların iqtisadi subyektlər kimi müxtəlif idarəetmə funksiyalarının yerinə yetirdiklərini söyləyə bilərik. Bu idarəetmə funksiyaları isə əsasən pul vəsaitlərinin idarə edilməsi ilə bağlıdır. Yeni xidmət növlərinin formalaşması, bankları, fiziki və hüquqi şəxslərə standart əməliyyatları ilə yanaşı, müxtəlif məsləhət konsaltinq xidmətləri əmlak üzrə broker xidmətləri, yəni ümumilikdə, qiymətli kağızların qoyuluşu üzrə broker və müxtəlif təyinatlı xidmətlərin göstərməsi ilə nəticələnmişdir. Kommersiya bankları tərəfindən yerinə yetirilən bütün xidmətlərdə rəqabətin səviyyəsi və eləcə də dünya standartları çərçivəsində xidmətin göstərilməsi hər bir kommersiya bankının məqsədlərindən tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Rəqabət qabiliyyəti xidmətləri təqdim etmək tələbatı kommersiya banklarını yeni xidmətləri axtarıb və bu xidmətləri münasib qiymətlərlə, fiziki və hüquqi şəxslərə təqdim etməyə sövq edir. Bütün bu proseslər nəticədə rəqabətin kəskinləşməsinə səbəb olaraq əlavə xərclər tələb edir.

Tədqiqat işinin əsas məqsədi müasir dövrdə ölkəmizdə kredit əməliyyatlarının təhlil edilməsi və kredit siyasətinin bank sektorunda fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar təkliflərin verilməsi təşkil edir. Qeyd etdiyimiz məqsədlərə uyğun formada tədqiqat işində müəyyən vəzifələri formalaşır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

6. Bank sektoru üzrə kredit siyasətinin təhlili və kredit əməliyyatlarının bu siyasətin tərkib hissəsi kimi məzmununun öyrənilməsi ;
7. Bankların fəaliyyətində kredit əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində kompleks tədbirlər sisteminin hazırlanması ;
8. Banklarda kreditləşmə əməliyyatlarının təşkilinin əsas istiqamətləri ;
9. Kredit əməliyyatlarının müasir vəziyyətinin təhlili ;

10. Kreditləşmə əməliyyatlarının hüquqi bazası ;

Tədqiqat işinin obyektini ölkəmizdə fəaliyyət göstərən kommersiya bankları Azərbaycan Beynəlxalq Bankı, Azər- Türk Bank təşkil edir. Predmetini isə kommersiya banklarının kreditləşmə əməliyyatlarının həyata keçirilməsi və bu fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədardır yerinə yetirdikləri tədbirlər sistemi və bu fəaliyyətin əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya mənbəyi. Dissertasiya işində müxtəlif yerli və xarici ədəbiyyatlardan, həmçinin tədqiqat işinə uyğun olaraq İran Mərkəzi Bankı, eləcə də digər xarici təcrübə ilə əlaqədar dövlətlərin mərkəzi bankları ilə uyğun internet saytlarından və müxtəlif ədəbiyyatlardan həmçinin Azərbaycanda bank sistemi ilə əlaqədar qəbul edilən qanunvericilik aktlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işində tədqiq edilən müxtəlif bölmələr üzrə ümumiləşdirilmiş fikirləri əldə edilmiş və bunlara uyğun olaraq bir sıra təkliflər hazırlanmışdır. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- kreditləşmə əməliyyatlarının səmərəli formada həyata keçirilməsi istiqamətində müxtəlif fikirlər əks olunmuşdur ;
- Azərbaycanda bank sistemi və kredit fəaliyyəti ilə əlaqədar müxtəlif dövrlər ərzində qəbul edilən qanunlar müasir dövr üzrə kredit əməliyyatlarının tətbiqi ilə qarşılıqlı formada təhlil edilərək bu istiqamətdə qanunvericilikdə mövcud çatışmazlıqların aradan qaldırılması ilə əlaqədar tövsiyələrin verilməsi ;
- Kommersiya banklarının aktiv fəaliyyəti üzrə nəzarət mexanizminin gücləndirilməsi və bu istiqamətdə bank əməliyyatlarının daha da təkmilləşdirilməsi

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 7 paraqraf, nəticə və təklif, ədəbiyyat siyahısı, istinad edilən mənbələrdən ibarətdir. Tədqiqat işinin quruluşu aşağıdakı kimidir :

1-ci fəsildə ümumilikdə, bank sisteminin tarixi dövr ərzində yaranmasına nəzəri metodoloji əsasları şərh edilmiş və ya Azərbaycanda bank sisteminin müstəqillik dövründə və sovet dövründə mövcud vəziyyəti təhlil edilərək bank sektorunun inkişaf istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş və bank sistemi üzrə kreditləşmə əməliyyatları haqqında məlumatlar verilmişdir.

“Müasir dövrdə bankların kredit əməliyyatlarının hüquqi əsasları, təhlili və qiymətləndirilməsi” fəslində kommersiya banklarında kredit siyasətinin hüquqi bazası və bu sahə üzrə Azərbaycanda qəbul edilən normativ hüquqi aktlar və bankların fəaliyyəti ilə əlaqədar ümumilikdən kredit əməliyyatlarının qiymətləndirilməsi prosesləri analiz edilmişdir. .

“. Kredit əməliyyatlarının müasir vəziyyətinin yoxlanılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri” adlı üçüncü fəsildə isə kredit əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi və əhalinin tələbatlarına uyğun əməliyyatların təklif edilməsi ilə əlaqədar müxtəlif məsələlər şərh edilmişdir.

